

ROZHĽADY

KONŠTRUOVANIE JAZYKOV AKO INTERLINGVISTICKÝ PROBLÉM

STANISLAV KOŠECKÝ

Gesellschaft für Interlinguistik (GIL) Berlín, Nemecko

KOŠECKÝ, Stanislav: Construction of languages as the interlinguistic problem. *Journal of Linguistics*, 2023, Vol. 74, No. 3, pp. 803–830.

Abstract: This study attempts to sketch the vast problem of the construction of languages or construction within languages. So far, linguists have paid little attention to these issues, as under the influence of the Sapir-Whorf hypothesis, stressed especially by A. Schleicher based on Darwinism, they were considered understood and untouchable. Only later, especially under the influence of B. de Courtenay, H. Schuchardt and O. Jespersen, language started to be understood as a sociopsychological tool that allows conscious influence on its structure and evolution. After dealing with the topic of the attributes of language according to a new classification, the author then discusses the object of interlinguistics, which is presented according to the latest concept of the Gesellschaft für Interlinguistik (GIL). The following three overviews of important interlinguistics works with an emphasis on the construction of languages begin with D. Blanke's book *Internationale Plansprachen*, which offers the reader the most extensive work on this topic until now, with an extraordinarily rich bibliography. Then there is a rather detailed review of A. Piperski's book focuses on the construction of languages, and the author ends his extensive study with a short analysis of Y. Wahlgren's work on fantasy languages, for which the moment of construction plays an essential role.

Keywords: natural language, national language, planned language, interlinguistics, language construction, language planning, language creation, auxlanguage (auxiliary language), conlanguage (construction language)

1. K ATRIBÚTOM JAZYKA

V jazykovednej, ale najmä v neodbornej sfére sa často stretávame s rôznymi atribútmi prisudzovanými jazyku či jazykom, ktoré sú však často nejednotné, nepresné, ba až chaotické. Na začiatku svojho príspevku sa pokúsime o ich isté usústavnenie a usporiadanie. Začneme s najglobálnejšou klasifikáciou siahajúcou až do dávnej minulosti. Podľa nej členíme jazyky na mŕtve na jednej strane a živé na druhej strane. Predovšetkým sa chceme pristaviť pri atribúte **živé**. Tu sa pomerne zreteľne stretávame s „dedičstvom“ tzv. Sapir-Whorfovej hypotézy, podľa ktorej je jazyk podobný živému organizmu, s ktorým súvisí a v ktorom sa odráža. Predchodcom tejto hypotézy bol už Wilhelm von Humboldt, ktorý pojem organizmu rozvinul pod vplyvom osvietenstva a ktorý

o ňom píše: „organizmus jazyka vychádza zo všeobecného imania a potreby človeka hovoriť a pochádza z celého národa...“ (1841, cit. podľa Blanke 1985, s. 19). Iracionálny koncept organizmu našiel v lingvistike svoj výraz najmä v diele A. Schleichera, ktorý v r. 1869 napísal: „Život jazyka sa neodlišuje podstatne od všetkých iných živých organizmov, rastlín a zvierat. Má ako ony obdobie rastu od najjednoduchších začiatkov k zložitým formám a obdobie dozrievania, v ktorom sa jazyky viac a viac vzdďaľovali od dosiahnutého najvyššieho vývojového stupňa vzdelanosti a vo svojej forme utrpeli stratu“ (cit. podľa Blanke 1985, s. 19).

V inom texte sa A. Schleicher vo svojej práci *Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft* (1873) odvoláva na Ch. Darwina: „To, čo Darwin uplatňuje pre rastliny a zvieratá, platí však, najmenej v ich hlavných črtách, pre organizmy jazykov“ (cit. podľa Blanke 1985, s. 20). Tento biologický naturalizmus v jazykovede, podľa ktorého sa jazyk rodí, istý čas žije a dáva život iným mladším jazykom (porov. Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 91), sa však pod vplyvom J. Baudouina de Courtenay (známe je jeho konštatovanie, že „jazyk nie je ani niečo božské ani organizmus nezávislý od človeka, ale celkom jednoducho sociálno-psychický nástroj“), ďalej H. Schuchardta i O. Jespersena zmenil a na jazyk sa začalo nazerať ako na – zjednodušene povedané – spoločenský jav, ktorého základom je spoločenská konvencia vytvárajúca podľa F. de Saussura systém znakov (langue) a umožňujúca zakódovať reč (parole). Preto je podľa nás v prípade jazyka správnejšie nahrádzať atribút **živý** atribútom **fungujúci** a ako jeho opozitum navrhujeme **zaniknutý** (eventuálne **neznámy** ako odnož druhej časti uvedenej dichotómie, o čom sa zmienime ešte aj na inom mieste), čo nielen predpokladá, ale i umožňuje aplikáciu vedomého vplyvu človeka na štruktúru a vývoj jazyka. O tejto problematike sa pomerne rozsiahlo zmieňuje aj S. Ondrejovič vo svojej štúdii *Vzťah vedomého a spontánneho vo vývine prirodzených jazykov* (1990, s. 26), kde o. i. píše: „Tieto otázky (...) nadobúdajú osobitnú aktuálnosť v kontexte zvýšených úsilí o vypracovanie jazykov medzinárodnej komunikácie, najmä plánových jazykov, ale i v kontexte úsilí o „plánovitý“ vývin národných jazykov a ich kultivovanie.“ A pokračuje (tamže, s. 29): „...ukazuje sa, že vývin spoločnosti prebieha od takmer úplnej spontánnosti, resp. živelnosti k čoraz väčšej miere regulácie, a podobne je to aj v jazyku.“ Na základe týchto konštatovaní sa dostávame až k trochu odvážnemu názoru, že i národný jazyk, predovšetkým jeho spisovná forma, je v podstate plánovým jazykom. (Bližšie si túto skutočnosť všimneme v ďalšom texte venovanom knihe A. Piperského.)

Čo sa týka iných atribútov jazyka, pristavíme sa pri ich základnom členení (podľa podstaty), a to v opozícii **ľudský** (tiež **prirodzený**) jazyk – **umelý jazyk** (porov. Košecký 2016, s. 168).

Bližšie vysvetlenie si vyžaduje najmä atribút **umelý**. Pod ním rozumieme všetky jazyky (skôr snáď systémy) napr. pre strojový preklad, ktoré sú založené na symboloch a iných umelých znakoch. Patria sem aj systémy vytvorené formalizáciami, t. j. bezredundantné, formalizované alebo symbolické jazyky, ktoré majú uľahčovať

vedecké myslenie (Blanke 1985, s. 28). Patria sem aj programovacie jazyky pre počítače (algol, cobol, PL/I a i.).

Pod pojmom **ľudský jazyk** sa potom (podľa genézy) predstavujú **etnické (národné) – historické** – jazyky na jednej strane a **plánové** jazyky ako vedome vytvorené (skonštruované) na druhej strane. To prakticky znamená, že je tu vzťah hyperonyma a dvoch kohyponým.

Čo sa týka plánových jazykov, tu podľa nomenklatury (percepcie) rozlišujeme **pazigrafické** (ktorými nemožno hovoriť) a **pazilalické** systémy, z hľadiska jazykového materiálu rozlišujeme **apriórne** (vybudované samostatne, bez zdrojov z etnických jazykov, napr. jazyk *ro*), **aposteriórne** (vytvorené na základe materiálu etnických jazykov, napr. *esperanto*) a **zmiešané** (čiastočne apriórne i aposteriórne, napr. *volapük*). Podľa charakteru gramatického i lexikálneho systému rozlišujeme medzi plánovými jazykmi jazyky **schematické** alebo **autonómne** (napr. *esperanto* alebo *ido*), jazyky **naturalizované** (napr. *interlingua*) a jazyky **minimalizované** (napr. *latino sine flexione*). Ešte jednu klasifikáciu záhodno spomenúť, a to klasifikáciu podľa určenia. Tu členíme plánové jazyky na **medzinárodné** (*esperanto*, *interlingua*), **nadnárodné** (*bahasa indonesia*) a **národné** (*nynorsk*, *ivrit*). Klasifikácií plánových jazykov je ešte viac. Niekoľko z nich uvádzame v časti venovanej knihe A. Piperského.

2. INTERLINGVISTIKA

Termín **interlingvistika** uviedol do jazykovednej literatúry O. Jespersen v roku 1931. Jeho definícia spočiatku nebola jednotná. Tu sa však jej vývoju nebudeme venovať. Vychádzame z vymedzenia interlingvistiky, ktoré uplatňuje Gesellschaft für Interlinguistik (GIL) v Berlíne: „Predmetom interlingvistiky je medzinárodná jazyková komunikácia. GIL skúma jej politické, lingvistické, ekonomické, kultúrne, informačno-teoretické a iné aspekty. Ťažiskom jej záujmu sú pritom štruktúra a fungovanie plánových jazykov (ako napr. *esperanta*).“ Posledná veta odráža faktickú realitu, avšak nemožno zabúdať, že interlingvistika sa zaoberá problematikou medzinárodnej jazykovej komunikácie komplexne, z čoho plynie, že má odpovedať aj na otázku, ako sa správajú národné jazyky vo funkcii medzinárodných jazykov (kde je dominancia angličtiny jednoznačná).

Takýto výskum však v súčasnosti značne zaostáva za potrebou objasňovania procesov vznikajúcich v prostredí aplikácie tejto ich funkcie. Výskumy v tejto oblasti sú iba sporadické a výrazne im chýba komplexnosť. Ako konštatuje A. Hübler v úvode svojej knihy *Einander verstehen. Englisch im Kontext internationaler Kommunikation* (1985, s. 7), jeho hlavným cieľom je podať charakteristiku angličtiny v jej tretej hlavnej dimenzii – ako medzinárodného jazyka –, ktorá je popri výskume angličtiny ako materského jazyka (uvádza sa počet 300 miliónov hovoriacich) a ako druhého jazyka (odhad 370 – 400 miliónov hovoriacich) zatiaľ iba predmetom niekoľkých disparátnych diskusií a ucelený lingvistický pohľad chýba. Za takejto situácie predsa len môžeme

vychádzať napr. z niekoľkých konštatovaní S. Fiedler (2010, s. 128 – 129), v ktorých sa opiera o J. Jenkins (2000). Stručne ich sumarizujeme podľa našej inej štúdie, uverejnenej v r. 2017 v Jazykovednom časopise. Ten, mimochodom, venuje interlingvistickej problematike pomerne značnú pozornosť, keďže táto téma bola v ňom prezentovaná od r. 1987 celkom desaťkrát (z toho bolo 7 recenzií: Košecký 1987, 1990, 2006, 2009; Horecký 1990; Baláž 2018 a Mokijenko 2015 a 3 samostatné štúdie: Košecký 1988, 2017 a Lejsková 2015). Podľa vyššie uvedenej štúdie S. Fiedler charakterizuje variant angličtiny označený ako ELF (English as a lingua franca) a uvádza napríklad, že vo výslovnosti, kde sú ťažké medzizubné frikatívy angličtiny – neznelé a znelé *th* (/p/, /ð/) – v ústach nerodených Angličanov realizované vo forme /f/, /v/ alebo /s/, /z/ či /t/, /d/ bez toho, aby zapríčinili nedorozumenie. Ďalej konštatuje, že sa často vynecháva *-s* pri slovesách v tretej osobe singuláru prítomného času, deviácie nastávajú pri používaní členov a vzťahných zámen, pri pluráli substantív a vo vzťahu k slovosledu. S. Fiedler nakoniec akcentuje, že tieto prvky sa nepovažujú za chyby a nepresnosti, ale ako charakteristiky angličtiny ako *lingua franca*, ktorá predstavuje rovnoprávny variant „základnej“ (t. j. britskej) normy. S týmto konštatovaním kontrastuje častý fakt, že úroveň akéhokoľvek variantu angličtiny je „pod kontrolou“ rodených hovoriacich, ktorí sa ako „normotvorcovia“, resp. „normostrážcovia“ cítia byť povolaní na prísne, ale i úsmevné hodnotenia úrovne tohto jazyka. Ako príklad môžeme uviesť vyjadrenie anglického spisovateľa W. Aulda (1978, s. 201), ktorý píše: „Niekoľkokrát som si vypočul (s ‚pobavením‘) dvoch cudzincov, ktorí sa zhovárali v jazyku, o ktorom boli presvedčení, že je angličtinou; to ma priviedlo k myšlienke, že angličtina je vhodným medzinárodným dorozumievacím prostriedkom pre všetkých – okrem rodených Angličanov“. V tejto súvislosti je vhodné uviesť názory troch autorov zaoberajúcich sa problematikou angličtiny ako *lingua franca*. Napr. S. Čalovková (2004, s. 1) píše: „... používatelia ELF by sa mali chápať ako plnohodnotní používatelia jazyka a nie ako učiaci sa, ktorí sa snažia prispôsobiť normám rodených hovoriacich.“ Podobne uvádza C. Gnutzmann (2000), že ELF nie je vlastníctvom rodených hovoriacich. Ide o autonómny a univerzálny variant vytvorený na medzinárodné použitie. To znamená, že sa nezakladá na lingvistických a socio-kultúrnych normách rodených, po anglicky hovoriacich, neviaže sa na žiadnu po anglicky hovoriacu krajinu ani kultúru. H. G. Widdowson (1994) zachádza ešte ďalej, keď tvrdí, že rodení hovoriaci nemajú žiadne právo do tohto variantu zasahovať ani ho posudzovať, keďže angličtina je medzinárodným jazykom. Nevzťahuje sa teda na žiadny národ. Aj keď sme ešte vzdialení od stavu, keď bude mať ELF svoju ustálenú normu a z nej vychádzajúcu kodifikáciu, nie sme ďaleko od otázky, či ELF nie je vlastne (budúcim) plánovým jazykom. Nie je bez zaujímavosti poznatok S. Ondrejoviča, že sa objavujú aj slovníky ELF (inak: aj ‚globálnej‘ angličtiny) a že napr. vo Fínsku vyšiel Globálnoanglicko-anglický slovník (2008, s. 64).¹

¹ Úplným „poľom neoraným“ je výskum – štúdium ostatných jazykov fungujúcich v role medzinárodných jazykov. Toto sú práve tie obzory, kde by mali interlingvisti rozvinúť svoje aktivity, a to

Treba doplniť, že v rámci interlingvistiky, ktorá je interdisciplinárnou jazykovednou disciplínou, rozlišujeme ešte ďalšie subdisciplíny: plánlingvistiku/plánovú lingvistiku (odvetvie zaoberajúce sa problémami konštrukcie, histórie a fungovania plánových jazykov) a esperantológiu (venujúcu sa iba esperantu, jeho zdrojom, štruktúre, vývoju a komunikačným potrebám jeho jazykového spoločenstva). Tým je esperantológia nielen deskriptívna, ale má aj preskriptívne elementy, ktoré ju spájajú s jazykovým plánovaním.

K tejto problematike považujeme za potrebné upozorniť najmä na dve publikácie D. Blankeho, a to dielo *Interlingvistika – cesty k odbornej literatúre* (2004), v ktorom nás popredný nemecký interlingvista uvádza do interlingvistiky a esperantológie a do práce s odbornou literatúrou z tohto odboru. Významnou súčasťou knihy je rozsiahla bibliografia.² Kniha je určená všetkým, ktorí chcú interlingvistiku študovať alebo sa k nej na úrovni vyjadrovať. Doteraz najsyntetickejšou interlingvistickou prácou na tému plánových jazykov je jeho dielo *Internationale Plansprachen* z roku 1985, ktorému sa budeme venovať podrobnejšie.

3. DETLEV BLANKE: *INTERNATIONALE PLANSPRACHEN*

Otázky medzinárodnej jazykovej komunikácie sa stále viac dostávajú do pozornosti lingvistov. Ako konštatuje autor hneď v úvode publikácie, informačná produkcia, mocne stimulovaná práve vedecko-technickým rozvojom, medzinárodná výmena informácií a spolupráca, ktorá ziskáva na intenzite v stále viacerých oblastiach ľudskej aktivity, vyžadujú racionálne prekonávanie jazykovej bariéry. Túto spoločenskú požiadavku sa pokúša uspokojiť interlingvistika, ktorej predmet sme už spomenuli. Tu autor zdôrazňuje, že v záujme dosiahnutia rovnoprávnosti národných jazykov na medzinárodnej úrovni je svetové zjednotenie na formách efektívnej, ekonomickej medzinárodnej komunikácie nielen žiaduce, ale aj zákonité.

Publikácia obsahuje okrem úvodu 5 kapitol. Téma prvej z nich *Jazykové plánovanie a plánové jazyky* je posadená do širšieho rámca vedomého, aktívneho usmerňovania jazykových procesov. Pritom sa autorovi darí ukázať, že jazykovo-plánová činnosť (vedomé jazykové riadenie) v oblasti tvorby písma, ortografických reforiem, zmien v gramatike, kodifikácie lexiky a zvlášť terminológie sú len stupňami toho procesu, ktorý dosahuje vrchol v plánovom jazyku. Táto skutočnosť sa zdôrazňuje doslovne takto (s. 62): „Medzi plánovito zavádzanými zmenami vo vnútri etnických jazykov a tvorbou plánových jazykov niet na rovine jazykovej štruktúry v zásade žiadneho rozdielu. Pri etnických jazykoch má jazykové plánovanie čiastočne meniaci sa alebo čiastočne obnovujúci sa charakter, pri plánových jazykoch však ide celkovo o tvoriaci charakter.“

s primeranou pozornosťou nielen voči lingvistickým, ale aj ostatným, vyššie uvedeným aspektom medzinárodnej jazykovej komunikácie.

² Dodatok o situácii v Českej republike spracoval M. Malovec.

V časti tejto kapitoly sa ukazuje, že rozlišovanie „prirodzených“ a „umelých“ jazykov, ovplyvnené jazykovým darvinizmom, sťažuje prístup k pochopeniu problematiky plánových jazykov. Po detailnej analýze a hodnotení početných atribútov nevhodne používaných pre plánové jazyky (najmä umelý, univerzálny, svetový a pod.) zdôvodňuje autor svoje rozhodnutie pre už spomenutú opozíciu **etnické** (národné) jazyky – **plánové** jazyky, pričom pri nich rozlišuje jazyky medzinárodné, nadnárodné i národné (čo sme konštatovali už vyššie).

V druhej kapitole autor sleduje motívy, ktoré viedli k vytváraniu plánových jazykov. Zaujímavé sú výklady filozoficko-jazykových motívov (apriórne filozofické projekty), Godeho naturalistická (aposteriórna) *interlingua* (IALA), motívov pacifizmu a zmierenia národov (v prípade vzniku *esperanta*), nacionalistických motívov (*wede*, *Weltdeutsch*), resp. motívov založených na jazykovom imperializme (*basic English*), ako aj zámerov priniesť praktický príspevok k uľahčeniu medzinárodnej jazykovej komunikácie. Po krátkej informácii o autoroch plánových jazykov (lingvisti, vedci z iných disciplín, ostatní vzdelanci, laici) sa podáva prehľad o predstavách lingvistov o jazykových vlastnostiach, oblastiach využitia a štruktúre plánového jazyka na rôznych rovinách systému. Pri rozbere názorov na internacionálnosť lexiky (pri aposteriórnych systémoch), ktorá by mala byť 1. románska, 2. európska alebo 3. globálna, sa upozorňuje na to, že globálna internacionálnosť, t. j. prípad, že by v lexike jedného jazyka boli reprezentované mnohé jazyky sveta (proporcionálne podľa počtu hovoriacich), by viedlo k jej mimoriadnej heterogénosti a tým aj k celkovej neužitočnosti. Okrem toho by pri takomto princípe výberu lexiky bolo veľmi ťažké vytvoriť jednotný fonologický, ortografický a morfológický systém plánového jazyka. Takým príkladom je jazyk *loglan* (*logical language*), ktorý jeho autor J. C. Brown (1960, 1975) skonštruoval na základe lexiky ôsmich etnických jazykov, a to angličtiny, čínštiny, hindčiny, ruštiny, španielčiny, japončiny, francúzštiny a nemčiny (cit. podľa Blanke 1985, s. 137).

Túto základnú otázku motívov rozvádza autor aj v tretej kapitole. Po hodnotiacej analýze tradičnej klasifikácie založenej na vzťahu k etnickým jazykom sa zdôrazňuje klasifikácia, ktorá vychádza z chápania jazyka ako spoločenského javu. Na základe toho sa predkladá rozdelenie systémov podľa ich reálnej roly v spoločenskej komunikácii a rozlišuje sa v tomto zmysle medzi **projektmi** plánových jazykov, **semiplánovými** jazykmi a **plánovými** jazykmi (ktoré zatiaľ reprezentuje iba *esperanto*).³

Z rozsiahleho súboru takmer 1000 plánových jazykov sa bližšie hodnotia jazyky, t. j. také plánové jazyky, ktoré majú priamy vzťah k materiálu (hlavne lexikálnemu) etnických jazykov. Autor vydeľuje tri základné skupiny jazykov tohto typu. V prvej skupine sú **modifikované** jazyky klasické (*latino sine flexione*) a moderné (*basic English*, *wede*). Autor uplatňuje dôsledný interlingvistický pohľad, keď upozorňuje na otvorené šovinistické ciele posledných dvoch menovaných jazykov. Do

³ V texte sa však kvôli zjednodušeniu používa iba označenie plánový jazyk. Podrobnejšie sa o tejto klasifikácii píše v ďalšej časti pri rozbere knihy A. Piperského.

druhej skupiny zaraďuje tzv. **naturalistické** jazyky, ktoré sa označujú ako „románske imitačné jazyky so silnou etymologickou orientáciou“. Zdôrazňuje sa, že predovšetkým *interlingua* (IALA-Gode) ako hlavný predstaviteľ tejto skupiny svojou extrémnou romanicitou a úplnou imitáciou románskych slovotvorných vzorov je produktom jazykového relativizmu založeným na elitárskych teóriách okcidentalizmu. Tretiu skupinu aposteriórneho typu tvoria tzv. **autonómne** jazyky (niekedy označované aj ako **schematické**). Ich hlavnými zástupcami sú *esperanto* a *ido*. Autor pokladá *ido* za doteraz najúspešnejší semiplánový jazyk, za reformu esperanta s pokusom ďalej romanizovať lexikálny materiál a precizovať slovotvorné pravidlá ako výsledok jazykotvornej práce.

Predmetom samostatnej (štvrtej) kapitoly je opis *esperanta*. Autor s potrebným kritickým odstupom predstavuje proces jeho vývinu od projektu cez semiplánový jazyk k dnes jedinému fungovaniashopnému plánovému jazyku ako výsledku jazykového konštruovania či plánovania alebo i jazykovej tvorby. Esperantu pripisuje funkciu a rolu druhého jazyka (popri príslušnom národnom alebo materinskom jazyku) – a jazyka medzinárodnej komunikácie. Vychádzajúc z konštatovania, že *esperanto* je prirodzeným (ľudským) jazykom (čo A. Meillet akceptoval už v r. 1928), autor ďalej formuluje tézu o esperantskom jazykovom spoločenstve.

Esperanto je pre autora dôležitým predmetom výskumu. Analyzuje všetky jeho jazykové roviny, od fonológie a grafematiky cez lexiku a tvorenie slov až k syntaxi, pričom ťažisko je vo výskume lexiky a slovotvorby. V tejto oblasti autor posúva výskum *esperanta* o znateľný kus dopredu. Ďalej sa ukazuje, akú úlohu hrajú v *esperante* polysémia, synonymia a aj frazeológia. Konkrétne sa dokladá, ako sa v sémantických štruktúrach sociálno-politickej slovnej zásoby *esperanta* odráža ideologická diferenciácia. Autor upozorňuje aj na to, v ktorých oblastiach výskumu *esperanta* sú ešte veľké medzery: etymológia *esperantských* morfémy, synonymia, polysémia a predovšetkým vplyv etnických jazykov. Pozornosť sa venuje aj typologickej charakteristike *esperanta* pričom sa zdôrazňuje, že jednoznačné začlenenie nie je možné. *Esperanto* sa charakterizuje ako lexikálne prevažne románsky a morfológicky silne aglutinačný jazyk, so zreteľnými izolačnými prvkami v tvorení slov. Prístup autora k určeniu funkčných štýlov je úplné novum vo výskume *esperanta*.

Monografiu uzatvára krátka kapitola o vzťahoch medzi plánovými jazykmi a interlingvistikou. Zdôrazňuje sa, že dobré vlastnosti plánového jazyka samy osebe nie sú dostatočnou garanciou, aby sa taký jazyk aj naozaj stal prostriedkom racionalizácie medzinárodnej jazykovej komunikácie⁴ – sú iba jedným z predpokladov, pričom rozhodujúcimi pre voľbu prostriedkov medzinárodnej jazykovej komunikácie sú politické a ekonomické faktory, t. j. zdôrazňuje sa tu jej extralingvistický aspekt.

Veľkú hodnotu má bibliografia, ktorá obsahuje v 23 oddieloch takmer 2000 titulov. Je nesporne najrozsiahlejším zoznamom prác tohto druhu. Pre budúce vý-

⁴ A tiež dediskriminácie súčasných pomerov v nej – pozn. S. K.

skumy v oblasti plánových jazykov môže byť táto bibliografia neoceniteľnou pomocou. Zhrnúc sa dá konštatovať, že publikácia tak svojou myšlienkovou hĺbkou, ako aj šírkou teoretickej a praktickej problematiky predstavuje významný tvorivý príspevok k výskumu plánových jazykov.

4. ALEKSANDR PIPERSKI: *KONSTRUOVANIE JAZYKOV. OT ESPERANTO DO DOTRAKIJSKOGO*

V ďalšej časti našej štúdie budeme venovať pozornosť knihe, ktorá je podľa nášho názoru (popri prezentácii známych faktov) dostatočne poučná i inšpiratívna práve z pohľadu jazykového konštruovania, plánovania či jazykovej tvorby (tieto termíny chápeme ako synonymné). Ide o dielo: *Konstruovanie jazykov. Ot esperanto do dotrakijskogo* z roku 2017.

V úvode tejto publikácie sa autor A. Piperski usiluje predstaviť v stručnosti tvorbu nových jazykov (ich konštruovanie) ako relatívne mladú jazykovednú disciplínu, ktorú označuje ako **interlingvistika** (čo podľa predchádzajúceho textu pokladáme za zúžené chápanie). V jeho texte uvádza známu, ale stále aktuálnu skutočnosť, že tvorba nových jazykov, ale aj zaoberanie sa nimi sa v lingvistickej obci stále stretáva s pochybnosťami a v tradícii ruskej (a predtým i sovietskej) jazykovedy sa zotrváva na označení vedome (vy)tvorených jazykov ako „iskustvennije“, t. j. umelé, čo už dnešná (ale i staršia) európska lingvistika a interlingvistika nahradila atribútom **plánový**. Potrebu klasifikácie takýchto jazykov vyvoláva podľa autora fakt, že ich „svet“ je veľmi rozsiahly. Jej podobu určujú dva parametre: **1.** s akým cieľom vznikol jazyk a **2.** či vznikol z „nuly“ alebo na báze prirodzených jazykov. Ak začneme s cieľom jazykovej tvorby, najpopulárnejším z nich je zdokonaľiť ľudské myslenie prostredníctvom nového, usústavnenejšieho a logického jazyka. Ako zdôrazňuje autor, tento cieľ je tesne spätý s hypotézou jazykovej relativity alebo hypotézou Sapira a Whorfa, podľa ktorej jazyk vplýva na myslenie ľudí, ktorí ním hovoria. Ak je to tak, netreba vynájsť taký jazyk, ktorý bude vybudovaný stroho logicky a v ktorom nebudú chyby? Ideami zdokonalenia jazyka a tým aj myslenia sa riadia tvorcovia jazykov, ktoré nazývame **filozofickými** alebo **logickými**. K takýmto jazykom zaraďuje autor už vyššie spomenutý *loglan* z roku 1960.

Ako sa konštatuje ďalej, konštruovanie jazykov môže sledovať praktický cieľ: napomáhať vzájomnému porozumeniu medzi ľuďmi. Je samozrejmé, že vzhľadom na množstvo jazykov, ktoré vo svete sú, rolu dorozumievacieho prostriedku berie na seba často sprostredkujúci jazyk. Kým na teritóriu Ruska je to ruština, na medzinárodnej scéne sa ľudia obvykle dorozumievajú po anglicky. Pritom vzniká názor, že výber jedného jazyka s osobitným statusom nie je spravodlivý. Táto skutočnosť podnietila vznik ešte jedného smeru jazykového konštruovania, ktorým je tvorba **medzinárodných pomocných jazykov**. Aj tu sa stretávame s vývojom: európske stredoveké a aj rané novoveké obdobie bolo obdobím záujmu o filozofické jazyky. Ako

zaujímavú podáva autor informáciu, že vplyvom rozvoja informačných technológií sa v polovici 20. storočia záujem o tieto jazyky sústredil na univerzálne piktografické jazyky. V tejto súvislosti sa spomínajú aj tzv. hviezdne jazyky (na komunikáciu s obyvateľmi iných svetov), čo súvisí s prehlbujúcou sa vedeckou fantastikou súčasnosti. Tu však autor správne upozorňuje na riziko možného splynutia takýchto jazykov s jazykmi programovania (ktoré správne označujeme ako *umelé*) či jazykmi pre potreby umeleckej (literárnej) tvorby.

Dovoľme si poznamku, že autorovej klasifikácii chýba závažné odlíšenie – totiž členenie takýchto útvarov na **projekty**, **semiplánové jazyky** a **plánové jazyky**, čo je v dnešnej interlingvistickej literatúre už bežné. Ťažko totiž za jazyk považovať návrhy, ktoré, obrazne povedané, neopustili pracovný stôl svojho tvorca a teda zostali iba projektami a, ako sme už uviedli vyššie, zaradíme ich do kategórie *neznámych* jazykov. Medzi semiplánové jazyky zaradíme tie, ktoré dosiahli, resp. dosahujú istý stupeň spoločenského uplatnenia. Je ich iba niekoľko: *latino sine flexione*, *occidental interlingue*, *volapük* a najmä *interlingua*. Na konci tejto hierarchie stoja plánové jazyky, ktorých jediným reprezentantom je *esperanto* ako plne fungujúci jazyk s rozsiahlou základňou nositeľov a ich činnosťou. Pre zjednodušenie niekedy ponechávame pri jednotlivých projektoch termín *jazyk*. Tu je dôležité upozornenie autora na ďalší dôležitý parameter klasifikácie výsledkov jazykovoplánovej práce: jazyky, ktoré čerpajú svoj lexikálny i gramatický materiál z prirodzených etnických jazykov, sa označujú ako **aposteriórne**, naproti tomu tie, ktoré sú vytvorené „z ničoho“, sú **apriórne**. Zaujímavá (i keď trochu provokatívna) je poznámka autora, že aj literárne (spisovné) jazyky založené na niekoľkých dialektoch (ako príklad uvádza súčasný nemecký spisovný jazyk), „v skutočnosti nie sú ničím iným, než aposteriornými pomocnými jazykmi, iba s tým rozdielom, že nie sú určené na dorozumievanie medzi rôznymi národmi, ale iba medzi príslušníkmi jedného národa hovoriacimi rôznymi dialektmi“ (s. 18).

Pomerne obsiahly úvod knihy sa končí upozornením, že dielo neaspiruje na komplexnosť a dáva čitateľovi do pozornosti viacero rozsiahlejších prameňov. Takéto konštatovanie je plne v súlade s realitou, veď napr. niektoré publikácie na túto tému uvádzajú až takmer 1000 takýchto pokusov alebo projektov (napr. Duličenko uvádza 917 známych projektov do roku 1973), pričom možno predpokladať, že ich počet neustále rastie a najmä po zavedení internetu odpadá problém s ich prezentáciou. Kniha je rozčlenená do šiestich kapitol.

4.1 Kapitola *Nedosiahnutel'ný ideál*

V prvej kapitole nazvanej *Nedosiahnutel'ný ideál* autor venuje pozornosť filozofickým jazykom, ktorých tvorcom šlo o odstránenie rôznych nelogickostí v prirodzených jazykoch. Ako príklady uvádza gramatický rod v mnohých jazykoch, ďalej nedokonalosti v množnom čísle substantív či v mennom prísudku. Najskôr predstavuje autor projekt *lingua ignota* od Hildegardy von Bingen (1098 – 1179), ktorá

bola jednou z najdôležitejších postáv stredovekej nemeckej kultúry. Je známe, že sa zaoberala aj medicínou a hudbou. Jej jazyk nemal gramatické pravidlá a okolo 1000 slov malo často latinský a nemecký pôvod, ale aj hebrejský a grécky, čo sa však vždy nedá zreteľne zrekonštruovať. Okrem toho Hildegarda vypracovala aj vlastné písmo, ktoré sa zachovalo v dvoch rukopisoch. Ak nazrieme do ďalších prác na tému jazykového konštruovania, dozvieme sa, že v tomto prípade nemôže byť reč o skutočnom jazyku, resp. ide o istý „tajný jazyk“ pre privátne, sakrálné účely. S ohľadom na túto skutočnosť iba s istou dávkou benevolencie možno uznať zaradenie tohto diela k filozofickým jazykom (snáď iba s ohľadom na jeho historickú hodnotu).

Filozofický jazyk J. Wilkinsa (publikovaný v r. 1668) je druhým projektom, ktorým sa autor zaoberá. Uvádza, že Wilkins člení obsah vedomostí svojej doby do 40 rozdielnych tried, ktoré sú určené dvojicou písmen (konsonant/vokál), napr. *Da* – svet, *De* – element, *Di* – kameň, *Do* – kov, *Ga* – kvet, *Gb* – semeno, *Gi* – ker, *Go* – strom. Ďalšie spoluhlásky umožňujú členenie tried do skupín, napr. *Deb* – oheň, *Ded* – vzduch, *Deg* – voda, *Dep* – zem atď. Zo 40 tried a ďalších 6 skupín môže vzniknúť ďalších 1200 jednotiek. Tie tvoria podľa Wilkinsa súdobý svetový lexikón. Ako uvádza autor, Wilkins vo svojej knihe poukazuje na štyri nedostatky súčasných jazykov: 1. homonymiu, 2. synonymiu, 3. nepravidielnosti v gramatike a 4. rozpor medzi zvukom a písmom, a dodáva, že podľa toho by bolo treba premyslieť nový jazyk.

V ďalšej časti tejto kapitoly si autor všima jazyk **ro**, ktorého autorom bol E. P. Foster (1913), ktorý ho nazýva **Ru Ro**. A. Piperski vysvetľuje, že *ru* je písomný jazyk a *ro* je hovorený jazyk, pričom zhoda medzi písmenami a zvukmi je oveľa jednoznačnejšia, ako je to v angličtine. Jazyk *ro* sa vo všeobecnosti nápadne podobá na jazyk Johna Wilkinsa: v oboch jazykoch sa slovo začína označením triedy, čo umožňuje odhadnúť, o čom je reč. Nasleduje podrobnejší výklad štruktúry tohto jazyka. *Ro* nepreberá korene či koreňové slová z latinčiny a iných jazykov. Ako zdôrazňuje autor, slová sa tu zakladajú na analýze ideí a skonštruované sú na apriórnom princípe, kde začiatočné písmeno alebo začiatočná slabika kontroluje slovo, pričom ostatné písmená zodpovedajú za jednotku alebo kategorizáciu na základe vedeckej klasifikácie. Základným princípom, ako zdôrazňuje A. Piperski, je, že začiatočná slabika nikdy nemá vlastný význam. Ide teda o filozofický jazyk. Ako príklad sa uvádza systém čísel, ktoré sa vždy začínajú na *z*: jednotka je *zab*, desiatka *zeb*, stovka *zib*. Potom *zidzab* je 301, *zifzeb* – 410, *zifzefzaf* – 444. A pridáva sa ešte jeden príklad: alfabetická zákonitosť sa uplatňuje aj v iných prípadoch: *dec* označuje šírku, *decab* je línia, *decac* – tenký ako niť, *decaf* – stredne široký, *decak* – široký, *decal* – celosvetový, *decar* – bezhraničný. Autor knihy upozorňuje aj na niekoľko gramatických pravidiel: napr. v pozícii predložiek sa obvykle objavuje slovo s koreňom *-e-*, ktoré označuje vlastnosť slovesa, najčastejšie *ek* označuje minulé čas, *el* – prítomný čas, *em* – budúci čas. Avšak, ako sa poznamenáva ďalej, sám Foster sa miestami odkláňa od idey apriórnosti umožňujúcej existenciu istých aposteriórnych elementov

svojho jazyka. Tak napríklad slová začínajúce sa na *l* označujú pojmy späté so životom a sám Foster objaňuje, že počiatočné *l* pochádza z anglického *life* a nemeckého *Leben*. Takže i slovo *ha* má určite pôvod v anglickom *have* a i v slove *gerdo* sa rozoznáva *do-* zo slova dolár.

Ako uvádza A. Piperski, jazyk *ro* sa nedočkal rozšírenia a v prostredí umelých či plánových jazykov logicko-filozofického zamerania zaujali dôležitejšie miesto iné, súčasnejšie projekty, ktoré stručne popisuje v ďalšom texte.

Medzi ne patrí jazyk **loglan**, o ktorom sme sa už zmienili vyššie a ktorého tvorcom bol J. C. Brown. Štúdia o *loglane* sa objavila prvýkrát v časopise *Scientific American* v roku 1960. Táto publikácia sa podľa A. Piperského objavila v dobe, keď už záujem o logicko-filozofický jazyk upadal. Projekt *loglan* (*logical language*) bol jedným z posledných, ktorý sa pokúsil o uplatnenie ako „univerzálny“ jazyk a bol aj jedným z prvých logických jazykov. V ňom sa už ale plne rešpektovali prirodzené (najmä významné) jazyky. Aby vytvoril svoj lexikálny materiál, orientuje sa jeho tvorca J. C. Brown podľa Piperského na osem etnických jazykov: angličtinu (A), čínštinu (Č), hindi (H), ruštinu (R), španielčinu (Š), japončinu (J), francúzštinu (F), nemčinu (N). Ako príklad tu uvádza autor slovo *blanu* (modrý). Porovnaním tohto pojmu s týmito ôsmimi jazykmi (pri zachovaní transliterácie i transkripcie použitej Brownom) uvádza tzv. index naučiteľnosti od **0** [veľmi nízky] po **1** [veľmi vysoký], ktorý podľa Browna vyzerá takto: A – (*blue*) – $3/3 = 1$; Č – (*lan*) – $3/3 = 1$; H – (*nila*) – $2/4 = 0,5$; R – (*galuboj*) – $2/7 = 0,28$; Š – (*azul*) – $2/4$; J – (*ao* al. *kon*) – $0 = 0$; F – (*bleu*) – $2/3 = 0,66$; N – (*blau*) – $4/4 = 1$.⁵ Ako zdôrazňuje autor, ak by sa tieto kritériá obišli, mohli by vzniknúť slová rôznej dĺžky a potom by pojem ‚modrý‘ mohol vyzeráť takto: *blulannilagalubojasulaokonbleublau*. No takýto „podfukársky“ príklad neplatí, ako hovorí autor, pretože predikáty *loglanu* majú stroho určenú štruktúru: KKVKV alebo KVKKV (kde K = konsonant a V = vokál). Ešte je záhodno uviesť, že Brown v r. 1975 vydal podrobnú gramatiku *loglanu*, aby viac-menej kontroloval jeho vývoj.

A. Piperski ešte pridáva informáciu o novom projekte logického jazyka, ktorý bol uverejnený v r. 1987. Jeho autori B. Leševalije a N. Tanski ho nazvali *lojban*. Aj tento jazyk bol skonštruovaný na princípe logického jazyka, no jeho lexika sa veľmi líši od *loglanu*.

Záverom autor uvádza, že ani v jednom prípade filozofického jazyka sa nepodarilo preukázať, či majú vplyv na myslenie v súlade s hypotézou Sapira a Whorfa, nakoľko nikto sa nenaučil ani *loglan*, ani *lojban* ako svoj materinský jazyk, teda nevieme, čím by sa myslenie ich nositeľov odlišovalo od nášho.

V ďalšom výklade sa A. Piperski zaoberá dvoma novšími projektmi plánových jazykov. Prvým z nich je **toki pona**. Ide o projekt autorky S. Lang. V roku 2014 vydala úplnú gramatiku tohto jazyka pod skrytým názvom *The Language of Good*. V tomto

⁵ Prvý údaj 3/3, 2/4 atď. označuje tzv. podiel zhody.

jazyku je cca 120 slov, ktoré sa kombinujú medzi sebou podľa jednoduchých pravidiel. Názov sa skladá zo slov *toki* (jazyk, hovoriť) a *pona* (dobrý, dobro) a cieľom tohto jazyka je naučiť ľudí deliť myseľ na základné časti a na základe toho myslieť filozoficky a hlbšie vnímať svet. V systéme číselníkov je iba päť slov: *wan* znamená 1, *tu* – 2, *luka* – 5, *mute* – 20, *ale* – 100. Napr. 77 sa povie: *mute mute mute luka luka luka tu tu*. Pri pohľade na slovnú zásobu je očividné, že *toki pona* je aposteriórny jazyk. Slová *wan*, *tu*, *hand*, *arm*, ale aj *oko*, *glava*, *tijelo* to jasne dokazujú. V tomto jazyku je fonetika zastúpená iba deviatimi spoluhláskami a piatimi samohláskami.

Posledným jazykom, ktorý A. Piperski predstavuje v prvej kapitole, je *ithkuil*. Tento projekt bol prvýkrát zverejnený na internete v roku 2004. Jeho autor J. Quijada ho dopracoval v roku 2007 a jeho konečnú verziu predstavil v roku 2011. Podľa autora knihy ide o logicko-filozofický jazyk, ktorého cieľom je dosiahnuť najvyššiu úroveň presnosti a efektívnosti, s vylúčením polysémie. Jeho znaková štruktúra obsahuje 45 konsonantov a 13 vokálov, ktoré môžu tiež vytvárať diftongy. Okrem toho sa v tomto jazyku využívajú tóny, ktorých je 7, a podľa výšky hlasu môžu meniť zmysel.⁶ V gramatike *ithkuilu* je okrem toho 96 pádov a verbálnych gramatických kategórií je vyše dvoch desiatok. Osvojenie si tohto jazyka komplikuje aj to, že má osobitný systém písma, ktoré nemá zvukovú podobu.⁷

V závere tejto podkapitoly kladie A. Piperski otázku, či možno zlepšiť myslenie pomocou jazyka. Jeho poznámka o tom, že vlastne ani nie je jasné, čo znamená zlepšiť myslenie, je úplne namieste. Ďalej sa pýta, či sa stane ľudské myslenie lepším, keď budeme rozmýšľať maximálne zreteľne, vyčleňujúc jemné aspekty významu, ako v *ithkuile* alebo naopak, zbavíme sa nepotrebných jemností ako v *toki pone*. A končí svoje otázky nastolením problému, či myslenie v kategóriách **logiky predikátov** umožní lepšie odlišovať pravdu od lži. Na tieto otázky niet odpovedí, hovorí A. Piperski, pretože nejestvujú ľudia, ktorí by uvedenými filozofickými jazykmi hovorili ako materinskými. A kapitolu *Nedosiahnuteľný ideál* končí konštatovaním, že otázka filozofických jazykov zostáva otvorenou a ako sa zdá, naďalej takou aj zostane.

4.2 Kapitola *Vynaliezanie znakov*

Univerzálny jazyk a teória znaku je prvým podtitulom druhej kapitoly, v ktorej sa autor zaoberá teóriou znaku dobre známou v teoretickej lingvistiky. Uvádza filozofa C. S. Pierceho, ktorý už v roku 1860 rozdelil všetky znaky na tri skupiny – *ikony*, *indexy* a *symboly* – podľa toho, v akom vzťahu je *označujúce* (signifié) s *označovaným* (signifikant). Myšlienka, že absolútna väčšina slov prirodzených jazykov sú znakmi-symbolmi, ktoré vznikli na základe istej historickej konvencie, je určite správna. A uvádza takýto príklad znaku-symbolu. Je ním červený signál svetelného návestidla. Možno napokon povedať, že červený je prirodzený signál nebezpečen-

⁶ Štandardná čínština ich má iba štyri.

⁷ Podrobnosti o tomto projekte sa nachádzajú na webovej stránke *Ithkuil*.

stva. No nebolo by bývalo vtedy lepšie situáciu „stoj“ riešiť zelenou farbou? Možno áno, možno nie, ale to nie je dôležité. Dôležité je to, ako to bolo prijaté: červená znamená „stoj“ a je to tak, končí túto úvahu A. Piperski a pokračuje otázkou, aký typ znakov je potrebný na skonštruovanie univerzálneho jazyka. V odpovedi na túto otázku odmieta *symboly*, ktoré nie sú univerzálne a dospieva ku konštatovaniu, že oveľa lepšie sú pre tento účel *ikony* a *indexy*. Podľa autora by bolo dobré, aby v univerzálnom jazyku bol len jeden typ znakov, a to *ikony*, pretože ich vnímanie je oveľa ľahšie než pri *indexoch*. Ako príklad uvádza, že nakresliť *psa* je jednoduchšie než pochopiť, čo sa k nemu viaže: *psia búda, miska s jedlom* alebo (môže byť) i *obojok*. A pridáva otázku: Akým orgánom vnímania percipujeme tieto znaky? A odpovedá, že zrakom. Tak napríklad načrtnúť *stôl* je ľahké a táto *ikona* nepotrebuje zvuky. A takými sú všetky univerzálne jazyky: od úzko špecializovaného jazyka cestných značiek až po jazyky širokého profilu, o ktorých bude reč ďalej.

Jazyk cestných značiek autor definuje ako najširšie známy systém pretendujúci ikonickosť a všeobecnú zrozumiteľnosť. Preto aj podrobný výklad o nich by bol nadbytočný. V závere kapitoly A. Piperski iba dodáva: „Samotná forma značiek – to je vec absolútnej dohody: nijako nemožno objasniť, prečo trojuholníkové značky s bielym pozadím a červeným okrajom sú výstražné, okrúhle s bielym pozadím a červenou obrubou zákazové a okrúhle značky s modrým pozadím prikazové“.

V podkapitole *Transcendentálna algebra* si autor všima publikáciu nazvanú *Princípy filozofického jazyka* (1916) autora J. Linzbacha, ktorý sa v mnohom zhoduje s myšlienkami F. de Saussura uverejnenými v tom istom roku (1916) v posmrtné vydanom *Kurze všeobecnej lingvistiky*. Niektoré z ideí Linzbacha o zvukoch a ich protikladoch v systéme predbehli práce N. Trubeckého, zakladateľa fonológie. Napriek tomu Linzbach nezískal osobitnú pozornosť a zapísal sa do histórie najmä vďaka jazykovému konštruovaniu, píše A. Piperski (s. 65) a uvádza niekoľko jednoduchších príkladov z *transcendentálnej algebry*: $\dot{\mathbf{I}}$ – človek, $\dot{\mathbf{I}}\leftarrow$ – hovorím, $\dot{\mathbf{I}}_1^1$ – jestvujem; $\heartsuit$ – srdce, potom $\dot{\mathbf{I}} \heartsuit$ – človek bez srdca (zlý človek). V závere tejto podkapitoly autor konštatuje, že, nehládajúc na celú krásu ideí, *transcendentálna algebra* sa, aj vzhľadom na nedostatočnú šírku rozpracovania, ukazuje ako zaujímavá hra rozumu, no nijako nie ako plnohodnotný univerzálny *piktografický* (t. j. *pazigrafický* – pozn. S. K.) jazyk.

Symbolika Ch. K. Bliss (Blissymbolics) je ďalšou podkapitolou tejto časti. V jej úvode sa uvádza, že ide o univerzálny jazyk určený na vzájomné porozumenie medzi ľuďmi a ich zbavenie sa agresie. Ch. K. Bliss vychádzal z reality Rakúsko-Uhorska, kde, ako sám napísal, 20 národov nenávidelo jeden druhý, a to v prvom rade preto, že mysleli a hovorili rôznymi jazykmi. Pre pochopenie systému znakov autor uvádza dostatok ukážok, ktoré majú grafickú podobu, napr. *plakať* sa vyjadruje znakmi pre oko, vodu a šípku smerujúcu nadol. V r. 1949 vydal Bliss na vlastné náklady trojzväzkové dielo nazvané *Sémantografia*. V ňom boli uvedené základy univerzálneho piktografického jazyka vhodného na vyjadrenie širokého okruhu pojmov.

Hoci tento jazyk nedosiahol väčšie uplatnenie, existujú zanietenci, ktorí sa naďalej zaoberajú jeho rozvíjaním, napríklad existuje aj medzinárodná spoločnosť blissymboliky, ktorá organizuje kongresy, kde sa diskutuje o nových symboloch.

Tvorcom jazyka *paleneo* je L. Charteris, známy aj ako spisovateľ detektívnych románov. Má anglicko-čínsky pôvod, čo A. Piperski uvádza iba preto, že Charteris poznajúc bližšie čínštinu ani neskrýval, že vo svojom projekte *paleneo* z roku 1972 sa v piktografickom systéme ukazuje spätosť s čínskymi hieroglyfmi, čo vyplýva aj z názvu *Paleneo: A universal sign language*. A aby bol jeho „jazyk“ ľahšie osvojiteľný, urobil ho viac aposteriornym: napr. na označenie plurálu používal príponu *-s*, čo je zreteľne anglický fenomén (ale aj francúzsky, španielsky i portugalský). Ak sa teda číslo označuje znakom #, potom pojem *číslo* bude mať podobu #s. A. Piperski po niekoľkých názorných príkladoch použitia znakov uvádza, že Charteris na konci svojej knihy zverejnil slovník *palenea* s anglickými ekvivalentmi s cca 1000 slovami, pričom zjavne vychádzal z 850 slov, ktoré uviedol vo svojom projekte *Basic English* z roku 1925 anglický lingvista Ch. Ogden. Autor upozorňuje na dva fakty, ktoré pre výklad môžu byť dôležité: **1.** *Paleneo* spája s projektom *toki pona* úsilie o priblíženie používateľa k „jasnosti“ mysle pri použití počtu symbolov; **2.** Porovnanie *palenea* s *blissymbolikou* ukazuje na zhodu, resp. podobnosť mnohých symbolov, napr. znak © (oko) sa úplne zhoduje v oboch projektoch, čo naznačuje, že piktografický systém má symbolický charakter.

V závere autor konštatuje, že opísané piktografické systémy založené na využití ikonických znakov (s výnimkou systému dopravných značiek) nedosiahli rozšírenie, aké si ich autori predstavovali.⁸

4.3 Kapitola *V hľadani vzájomného porozumenia*

V prvej podkapitole pod názvom *Jazyk medzinárodného styku* sa autor zaoberá jazykom *lingua franca*, známym od 11. do 19. storočia na stredomorskom pobreží ako zmes jazykov talianskeho, španielskeho, portugalského, katalánskeho, okcitánskeho, francúzskeho, gréckeho, tureckého, arabského a berberských jazykov. Ďalej sa dotýka problému styku ľudí s rôznymi jazykmi, kedy vznikajú zmiešané jazyky – *pidžiny*, ktoré sa v prípade, že sa stanú rodnými, menia na *kreolské* jazyky. Tie už sú plnohodnotnými jazykmi a majú aj svoju gramatiku. Takým je napríklad jazyk *čavakano* na Filipínach alebo *tok-pisin* v Novej Guinei. Okrem toho autor uvádza, že existuje ešte jedna forma medzinárodného kontaktu, kedy ľudia komunikujú jazykom, ktorý je jednému účastníkovi rodným a druhému nie. V súčasnosti nositelia anglického jazyka rozprávajú po anglicky s nositeľmi iných jazykov. Je však jasné, zdôrazňuje autor, že takáto situácia navodzuje nerovnoprávnosť a hrozí konfliktmi a krivdou, napr. v úvahách o tom, prečo sa nám treba celý život učiť anglický jazyk, bez šance dosiahnuť dokonalosť v jeho ovládaní v porovnaní s tými, ktorí ho dostali

⁸ Zostali tak v kategórii projektov – pozn. S. K.

darom v detstve.⁹ Ako sa zdá, takúto rovnoprávnosť môže zabezpečiť práve *lingua franca*, pokračuje autor vo svojej úvahe a uvádza príklad latinčiny, ktorá už dávno stratila svojho etnického nositeľa a v stredoveku v západnej Európe až po tzv. Vestfálsky mier (v r. 1684) fungovala ako dorozumievací prostriedok na medzinárodnej scéne, preto bola z tohto hľadiska správnym riešením.

Pokiaľ ide o etnické jazyky, ani jeden z nich nemôže plniť túto funkciu pri zachovaní rovnoprávnosti účastníkov medzinárodnej komunikácie. Tu prichádza autor k záveru, že iba aplikáciou *pomocných jazykov* (v zátvorke sa uvádza anglický pojem *auxiliary languages*) možno takýto stav dosiahnuť, pričom tvrdí, že takýto jazyk by mal byť jednoduchý.

Touto problematikou sa autor zaoberá v podkapitole *Jazyky jednoduché a zložité*. Z jeho úvah iba v stručnosti vyberáme: na otázku, ktoré jazyky sú najzložitejšie, obvykle dostávame odpoveď: čínsky, kórejský, japonský, arabský. Tu je však dôvodom ich zvláštne písmo. V prípade, že by sa toto písmo zmenilo na latinku alebo cyriliku, by toto hodnotenie už také nebolo. A pri návrhoch nových medzinárodných jazykov nemožno predkladať nejakú novú abecedu, ktorú by si bolo treba osvojovať dlhodobo, ale iba jednoducho latinku, známu väčšine ľudí. Predstavy o zložitosti jazyka sú často zviazané aj s jeho príslušnosťou či nepríslušnosťou k jazykovej rodine. Napríklad Rusom je blízky srbský jazyk, Fínom zase estónsky a srbský sa im zdá byť zložitým. Lingvistická teória o jazykovej zložitosti je iba mladým odvetvím prezentujúcim sa v ostatných 20 – 25 rokoch. Je jasné, že ľudský jazyk je produkt vývoja. Je starý, povedzme, (?)100 000 rokov a stále sa v ňom objavuje množstvo zložitostí, ktoré vznikajú i zanikajú a niet žiadneho jediného vektora rozvoja jazyka. Za zmienku stojí výrok, že ak je v jazyku 8 spoluhlások, tak slová v ňom budú dlhšie než v jazyku so 60 spoluhláskami. A. Piperski uvádza adekvátny matematický príklad zápisu čísla v dvojkovom a desatinnom systéme sčítania, kedy v desatinnom bude napr. číslo 91 089 obsahovať 5 cifier a teda trikrát menej ako v dvojkovom systéme: 101 1000111010001 (17 cifier). Záver zo str. 93 nie je veľmi optimistický: doposiaľ nie je vo vedeckej lingvistike rozpracovaná ani jedna množstevná miera zložitosti. Prevažne sa iba sčítava množstvo zvukov, pádov, slovesných časov atď. Na tejto báze sa preukazuje, ktoré jazyky sú jednoduché a ktoré sú zložité. J. Nicholsová ešte v roku 1992 vytvorila rebríček, v ktorom sa na horných pozíciách ocitli *sumerský* jazyk, jazyk *manggarai* (Austrália), *akádsky* jazyk, *baskický* jazyk a v spodnej časti bol *mištecký* jazyk (Mexiko), *nivchský* jazyk (Ďaleký východ) a *čínština*. V *čínštine* totiž prakticky niet morfológie, preto pri predstave hypotetickej a trochu bizarnej situácie, že by našu Zem navštívil Marťan, autor uvádza ako veľmi pravdepodobné, že by sa (avšak bez hieroglyfov) dostatočne rýchlo naučil práve čínsky jazyk. V samom závere tejto podkapitoly uvádza, že kritérium naučiteľnosti cudzích jazykov bude smerodajným azimutom výskumu jazykovej zložitosti.

⁹ Ide o závažnú ľudskoprávnu otázku – pozn. S. K.

ti. Určite tam nebudú patriť jazyky so 100 spoluhláskami a 25 samohláskami, ani s 10 spôsobmi označovania plurálu, ako je to v nemčine.

Francúz J. F. Sudre je autorom projektu univerzálneho jazyka *solresol*. Bol hudobne nadaný i vzdelaný a i profesionálne sa zaoberal hudbou. Jeho apriórny projekt, ktorý prvýkrát vyšiel v r. 1838, sám nazval univerzálnym hudobným jazykom. Dokonalejšia verzia tohto jazyka vyšla v r. 1866. V ňom sa všetky slová skladajú zo slabík – názvov nôt (*do, re, mi* atď.). Napr. mačka je *faresimi*, učiteľ *solmisire*. A opozitá sa tvoria takto: *mega* – veľký, *gema* – malý, *fino* – koniec, *nifo* – začiatok, *lisu* – hovoriť, *suli* – mlčať. A. Piperski uvádza aj príklad vety: *Rebo faresimi soldorela solsido fasimire* – Môj čierny kocúr rýchlo beží. Celkovo možno v *solresole* vytvoriť 19 607 slov (t. j. $7 + 7^2 + 7^3 + 7^4 + 7^5$).

V prípade jazyka *volapük* ide o prvý skonštruovaný jazyk, ktorý sa stal medzinárodným. Jeho názov treba rekonštruovať ako *vol* – world; *pük* – speak.¹⁰ Jeho autorom bol v r. 1879 J. M. Schleyer. Tento jazyk označujeme ako semiplánový, t. j. (ako sme už uviedli v úvode) taký, ktorý dosiahol isté medzinárodné uplatnenie. *Volapük* veľmi zreteľne preukazuje, že ako zdrojový jazyk mu slúži angličtina. Napr. plurál sa tvorí príponou *-s*: *län* (krajina) – *läns* (krajiny). Slovesných časov je vo *volapüku* šesť, podobne ako v angličtine (alebo i v latinčine): *penob* – píšem (I am writing); *äpenob* – písal som (I was writing); *epenob* – napísal som (I wrote, I have written); *ipenob* – napísal som skôr (I had written); *openob* – budem písať (I will write); *upenob* – už napíšem (I will have written). Vzhľadom na to, že Schleyer striktne odmietal akékoľvek návrhy na zlepšenie jazyka, mnoho jeho prívržencov ho opustilo, a tak vznikli až dva nové projekty plánových jazykov: *idiom neutral* a *latino sine flexione*. Následne postupne klesal počet jeho prívržencov, no dodnes existujú a vydávajú aj vlastný časopis.

Esperantu ako plánovému jazyku sa venuje autor vo svojej knihe na 21 stranách. Je to pochopiteľné z dôvodu, že ide o jazyk, ktorý dosiahol neporovnateľne najvyšší stupeň praktického uplatnenia. Jeho „rodný list“ vystavil v roku 1887 jeho iniciátor L. L. Zamenhof tým, že uverejnil knižku *Medzinárodný jazyk*. V nej stanovil tri základné úlohy pre medzinárodný jazyk (skrátene):

1. Aby bol veľmi ľahký, aby sa ho bolo možné naučiť rýchlo.
2. Aby každý, kto sa naučí tento jazyk, sa ním mohol dorozumieť s ľuďmi rôznych národností, aby už od samého začiatku vďaka svojej skladbe mohol slúžiť ako skutočný prostriedok pre medzinárodné kontakty.
3. Nájsť prostriedky na prekonanie indiferentizmu sveta.

Autor sa ďalej zaoberá morfológiou esperanta a označuje ho za jazyk aglutinačného typu, akými sú najmä turecké jazyky, napríklad uzbecký. Tak máme v *esperante* tvar *domojn*, pričom *-j* označuje (iba) plurál a *-n* (iba) akuzatív. Navyše *-o* pridané

¹⁰ Tento jazyk sa v interlingvistickej literatúre označuje ako zmiešaný, t. j. apriórno-aposteriórny – pozn. S. K.

ku koreňu označuje substantívum. Alebo vo všetkých slovesách sú nemenné slovesné prípony: *-i* (infinitív), *-u* (kondicionál), *-is* (préteritum), *-as* (prézent), *-os* (futúrum) a iné, napr. *-ant* (príčasie prítomné) a *-int* (príčasie minulé). Čo sa týka lexiky, tá sa v esperante chápe ako súbor koreňov, ktoré sa môžu ďalej rozširovať pomocou zreteľného systému prefixov, sufixov¹¹, resp. gramatických prípon. Pri výbere týchto koreňov postupoval L. L. Zamenhof podľa princípu ich známosti vo vzdelanom svete. Takto sa slovná zásoba *esperanta*, podľa viacerých vykonaných analýz, skladá zo 75 % slov (vlastne iba koreňov) románskeho (latinského) pôvodu, 25 % germánskych a 5 % koreňov iného pôvodu (napr. spojka *kaj* je z gréčtiny). Abeceda *esperanta* je latinská, s výnimkou grafém *ĉ, ĝ, ĥ, ĵ, ŝ* a *ŭ*, ktoré však v prípade potreby možno prepisovať ako *ch, gh, hh, sh*. Najpozoruhodnejšou črtou *esperanta* je tvorenie slov. Najčastejšie sa ako príklad uvádza slovo *malsanulejo* (nemocnica). Toto slovo sa skladá okrem koreňa z troch slovotvorných prvkov (*mal-*, *-ul-*, *-ej-*) a jedného gramatického (*-o*). Keďže tieto prvky, ako sme už spomenuli, možno použiť aj ako samostatné slová (*-ul-* môže slúžiť ako človek, *-ej-* ako miesto), nabáda nás to – z hľadiska slovotvorného – zaradiť *esperanto* medzi izolačné jazyky (napr. popri čínštine, kórejčine a i.). Podobne slovo *virinaĉo* (škaredá žena) možno rozložiť na *vir-* koreň, *-in-* označenie ženského rodu a *-aĉ-* (označujúce škaredosť). Potom môžeme vytvoriť i slovo *aĉulo* (škaredý človek). Na otázku, nakoľko je *esperanto* vhodné ako univerzálny jazyk, A. Piperski odpovedá takto: už na začiatku svojej existencie sa stalo predmetom prísnej kritiky Augusta Leskiena, ktorý sa dotkol jeho fonetiky, slovotvorby, morfológie i syntaxe. Napríklad sa mu nezdarilo vhodné zvuky *ĝ* (dž) a *ĵ* (ž), ktoré môžu byť ťažké pre nositeľov nemeckého jazyka, ďalej kritizuje prízvuk v esperante, ktorý je pravidelne na predposlednej slabike, pričom nositeľia jazyka s redukciou neprízvučných vokálov často vyslovujú napr. slovo *brilo* ako *brila*, potom používanie sufixu *-in* na označenie páru *patro/patrino*, nakoľko takéto prechýľovanie sa nevyskytuje v žiadnom jazyku. Nakoniec autor spomína výhrady A. Leskiena voči tomu, že sufix *-er*, ktorým sa označuje časť celku (*ĉeno/ĉenero*), sa pomerne často objavuje ako súčasť koreňa: *kajero* (zošit), *rivero* (rieka) atď.

Záverom tejto časti autor uvádza, že napriek výhradám A. Leskiena sa *esperantu* podarilo vybudovať si veľké a jednotné medzinárodné spoločenstvo svojich užívateľov, ktoré funguje, rozvíja sa dodnes a nesie so sebou rozsiahly kapitál vo forme originálnej i preloženej literatúry. Ako plánový jazyk preukazuje, že L. L. Zamenhofom zvolený aposteriórny princíp jeho konštrukcie je schodnou cestou fungovania tohto jazyka ako pomocného medzinárodného jazyka.

Nasledovníci *esperanta*. V roku 1905 vydal L. L. Zamenhof *Základy esperanta* (nazývané tiež *Fundamento*), kde jasne určil nemennosť niektorých gramatických pravidiel, napr. tvorbu plurálu pomocou *-j* alebo minulého času pomocou *-is*. Takéto „zabetónovanie“ pravidiel sa nepáčilo viacerým dôležitým užívateľom *esperanta*.

¹¹ Tie môžu vystupovať aj ako samostatné slová – pozn. S. K.

A. Piperski pomerne podrobne opisuje činnosť týchto „odídencov“ od esperanta, ktorí sa v roku 1907 zišli v Paríži, aby sa dohodli na podobe nového medzinárodného jazyka. Boli medzi nimi také osobnosti ako J. Baudouin de Courtenay, O. Jespersen i W. Ostwald (nositeľ Nobelovej ceny za chémiu). Boli im predstavené jazyky ako *esperanto*, *latino sine flexione* a *ido* (čo v esperante znamená dieťa, potomok). No ako sa ukázalo, jazyk *ido* nezískal na svoju stranu viac než 3 – 4 % esperantistov. Vysvetľuje sa to tak, že sa oproti esperantu viac približuje románskym jazykom a latinčine. Ďalším jeho nedostatkom bolo, že sa priblížil k starogréckemu jazyku a nahradil plurál *-j* príponou *-i* (teda *domo* – *domi*). Zhoda atribútu s nadradeným substantívom (v esperante *novaj domoj*) sa v *ido* ruší (*nova domi*). Ďalším príkladom, ako sa *ido* oddialilo od aglutinácie *esperanta* je, že *esp.* infinitív *serĉi* (hľadať) sa v *ido* zmenil, podľa vzoru románskych jazykov, na tri infinitívy v závislosti od času: *serchir* (pohľadať, hľadať – v minulosti), *serchar* (hľadať – v súčasnosti) *serchor* (hľadať – v budúcnosti). A. Piperski upozorňuje ešte aj na znak *ch* namiesto *esp.* *ĉ* (naše č), čo spolu s predchádzajúcimi príkladmi svedčí o príklone *ido* k flektívnym jazykom.

V závere tejto podkapitoly sa A. Piperski v krátkosti venuje projektu O. Jespersena *novial*. Tento známy lingvista a bývalý stúpenec *ido* ho vydal v roku 1928. Tento jazyk je podľa A. Piperského pod silným vplyvom angličtiny a škandinávskych jazykov. Namiesto esperantskej triády typu *protektas* – *proteksis* – *protektos* sa v projekte objavujú *protekte*, *protekted*, *had protekted*, *sal ha protekte* atď. No ani *ido*, ani *novialu* sa nepodarilo zvrhnúť „giganta“, píše autor na str. 127.

V podkapitole *Latino sine flexione* sa autor – veľmi úspešne – usiluje na malom priestore podať výklad jazyka, ktorého tvorcom bol G. Peano, ktorý svoj projekt¹² uverejnil v roku 1903. G. Peano zrušil celú zložitú latinskú gramatiku: odstupuje od zmeny substantív podľa pádov, odstraňuje rod, potom plurál. Postupuje k zmene tej alebo inej gramatickej kategórie, čím robí svoj latinský text viac a viac jednoduchým. Svedčí o tom aj táto veta: *Sed non tota lingua latina est necessaria; parva pars sufficit ad exprimendam quambilet ideam* (No nie celý latinský jazyk je nevyhnutný: jeho malá časť stačí, aby sa vyjadrila ľubovoľná myšlienka). Piperski uvádza aj príklady rôznych tvarov z časovania slovies podľa Peana: *Me scribe* – *Vos lege* – *Cras me i ad Roma* – *Cras me, postquam veni ad Roma, scribe at te*. (Ja píšem. Vy čítate. Zajtra ja idem do Ríma. Zajtra ja, potom keď prídem do Ríma, ti napíšem.)

Peanov jazyk, ako upozorňuje A. Piperski v závere, pripomína, že idea zjednodušenia latinčiny a ďalej aj všetkých románskych jazykov je známa už z projektu *occidental-interlingue*, ktorého miesto nakoniec zaujal jazyk *interlingua* zverejnený v r. 1951.¹³

¹² Tu sa dá hovoriť už i o semiplánovom jazyku – pozn. S. K.

¹³ Išlo o výsledok práce IALA – International Auxiliary Language Association – pozn. S. K.

Ďalším jazykom, ktorému sa A. Piperski venuje, je **medzislovanský jazyk (medžuslavjanski)**.¹⁴ Čo sa týka jeho fonetiky, autor uvádza viacero grafém, ktoré na tomto mieste nebudeme podrobne uvádzať. Vhodné je spomenúť aspoň to, že pre prípadné rovnoprávne použitie cyriliky popri latinke nemá cyrilika dostatok grafém. Bližšie si všimneme autorovu úvahu o lexike. Jej výber je podľa neho urobený veľmi zaujímavo. Ak sa koreň objavuje vo všetkých troch podskupinách slovanských jazykov (východnej, západnej i južnej), tak sa zaraďuje do medzislovanského jazyka. Ak sa jeden význam vyjadruje rôzne, rozhoduje sa hlasovaním zástupcov jednotlivých skupín jazykov (jeden hlas majú ruský, ukrajinský a bieloruský jazyk, jeden hlas poľský, český a slovenský jazyk, ďalej má jeden hlas slovinský jazyk a jeden hlas srbský, chorvátsky, bosnianský, čiernohorský, bulharský a macedónsky jazyk).

V závere podáva autor zhrnujúci výklad problému kontaktov medzi nositeľmi rôznych jazykov. V rámci riešenia tohto problému vznikali *pidžiny* a *lingua franca* a až v 19. storočí sa začali objavovať medzinárodné pomocné jazyky. Tie vznikali ako odraz potreby transnacionálnej komunikácie, pretože latinčina už nemohla hrať túto rolu. Prvé projekty boli *apriórne* (*solresol*) alebo *zmiešané* (*volapük*). Avšak najúspešnejším z nich sa stalo *esperanto*, aposteriórny medzinárodný jazyk. Ďalšie projekty, ktoré vznikali po ňom, nezískali zvláštne uznanie. Takže v súčasnosti je práve *esperanto* fakticky jediným plánovým jazykom, ktorý ovláda mnoho ľudí na svete.

4.4 Kapitola *Jazyky prirodzené, no nie úplne*

V časti *Normovanie jazyka ako jazykové konštruovanie* autor rozoberá otázku *literárneho* (u nás azda presnejšie *spisovného*) jazyka, ktorý označuje za špeciálny variant zrozumiteľný všetkým nositeľom jazyka bez závislosti od dialektovej i sociálnej príslušnosti a tiež určený na zabezpečenie zväzku medzi pokoleniami a potláčanie (aspoň trochu) jazykových zmien. Sprievodcami noriem tohto jazyka sú jednotlivci konajúci s príslušnou znalosťou – lingvisti, autori učebníc, učitelia materinského jazyka. Na úlohu spisovného jazyka sa prevažne vyberá buď jeden dialekt, alebo niečo medzitým, aby sa to nikoho nemohlo dotknúť. Autor spomína v krátkosti úlohu Cyrila a Metoda a ich – slovami A. Piperského – zmiešaný slovanský jazyk, ďalej úlohu Dante Alighieriho, ktorého *Božská komédia*, napísaná vo florentskom dialekte, sa stala základom súčasného talianskeho jazyka. Podrobnejšie sa venuje *nemčine*, jazyku *nynorsk* a jazyku *ivrit*.

Nemecký jazyk stredoveku nebol ani zďaleka jednotný, píše A. Piperski v tejto podkapitole. Bol tu jazyk pražskej kancelárie, viedenskej kancelárie a saskkej kancelárie. No nástupom reformácie sa nevyhnutnosť jeho unifikácie stala osobitne naliehavá. Na túto úlohu sa podujal M. Luther, keď sa rozhodol prelo-

¹⁴ Autorstvo tohto jazyka pripisuje A. D. Duličenko L. Podmelemu a kol. (1954 – 1958).

žiť bibliu do nemčiny. Pre svoje potreby si vybral saský dialekt, ktorý podľa neho „znie ticho a nežne“. Práve autorita Luthera sa zaslúžila o to, že tento dialekt sa stal základom novej nemčiny. Ako autor ďalej upozorňuje, bolo by nepresné tvrdiť, že tento dialekt sám osebe je novou nemčinou, ale Luther pribral k svojmu variantu formy iných dialektov. Napríklad v južnonemeckých dialektoch v skupine hlások *-ukj- a *-ugj- samohláska *u* neprešla k prednejšiemu *ü*, ale v severných dialektoch máme napr. názvy miest *Saarbrücken*, *Brügg*, kým v južných je napr. *Insbruck*. Ako dôsledok vplyvu severných dialektov je tak v nemčine substantívum *Brücke*. Lutherov „umelý jazykový systém“ – strednonemecký dialekt s prvkami iných dialektov – funguje úspešne dodnes, končí túto podkapitolu A. Piperski.¹⁵

Jazyk *nynorsk* uvádza autor ako ďalší príklad vytvorenia spisovného jazyka na základe dialektov, ktorý nachádzame v severogermánskom svete. V roku 1814 sa Nórsko oslobodilo od dánskej nadvlády trvajúcej vyše 400 rokov a vstúpilo do personálnej únie so Švédskom. Dánsky i nórsky jazyk sú si veľmi blízke a vplyv dánčiny na obyvateľstvo Nórska bol veľmi silný, a to najmä v mestách. Po dosiahnutí nezávislosti fakticky neexistoval jednotný nórsky jazyk. Vznikli dve riešenia problému ustanovenia (skonštruovania) tohto jazyka: evolučný a revolučný. Evolučný prístup predstavoval K. Knudsen, ktorý v r. 1881 vydal *Nenórsko-nórsky slovník alebo zrušenie cudzích slov*. V ňom sa autor usilovať zaviesť nórske ekvivalenty náhradou za latinské, ale aj dánske a dolnonemecké. Výsledkom bola norma, ktorá dostala názov *riksmål*, ktorý sa od r. 1929 volá *bokmål*. Je to knižný jazyk, ktorým podľa A. Piperského hovorí väčšina Nórov. Na tomto mieste však treba kriticky namietat', že sa mýli. V r. 1853 I. Aasen vydal prácu s názvom *Ukážky dedinského jazyka Nórska*. Tento variant nórciny dostal názov *landsmål*, ktorý sa od r. 1929 volá *nynorsk*. Jeho používanie je však nevel'mi rozšírené. V jazykoch *bokmål* a *nynorsk* znejú rozdielne aj často používané slová: napr. *ja* sa *bokmål* povie *jeg*, v *nynorsk* – *eg*; *niekto*, *nejaký* je v *bokmål* – *noen*, v *nynorsk* – *nokon*. Ako píše autor, boli aj ďalšie pokusy ako zmeniť nórcinu, ale situácia zostáva taká, aká je.

Ivrit je jazyk, ktorý určite nie je neznámy. Ale vieme o ňom dost'? Ide o staroherbejský jazyk, jeden zo semitských jazykov. Autor sa podrobnejšie zaoberá jeho históriou. Ako je známe, aj sám Luther si ho osvojil, aby mohol presne vypracovať svoj preklad biblie. Príslušníci židovského národa žili od stredoveku až po novšie dejiny roztrúsení po celej Európe, čoho výsledkom bolo, že hovorili viacerými variantmi tohto jazyka. A. Piperski z nich uvádza tieto dva: *jidiš* (jeden z nemeckých židovských dialektov, používaný na severe Európy a označovaný formou *jüdisch*, čo znamenalo židovský) a *sefardský jazyk*, nazývaný tiež *ladino*, používaný na juhu Európy, ktorý bol ovplyvnený románskymi jazykmi.

¹⁵ Príklad nemčiny evokuje otázku, či aj spisovná slovenčina neprešla podobným procesom konštruovania, pravda, v rozdielnom historickom kontexte – pozn. S. K.

Tento jazyk sa pod názvom **ivrit** prvýkrát objavil v roku 1882 zásluhou E. Ben Jehudu. *Ivrit* je postavený na báze „zabudnutého“ starohebrejského jazyka a je výsledkom dlhoročnej jazykotvornej práce.¹⁶ Ako uvádza autor knihy ďalej, *ivrit* sa v r. 1948 stal jedným z dvoch oficiálnych jazykov Izraela (popri arabčine). Blížšie si všima tvorenie slov na viacerých príkladoch. Typické je napríklad, že adjektívum sa kladie za substantívum: *vered shahor* (čierna ruža); *vered adom* (červená ruža). Dnešný *ivrit* obsahuje vyše 100 000 slov (oproti 8000 slovám, ktoré boli obsiahnuté v texte starohebrejskej biblie), hovorí ním nie menej než 5 miliónov ľudí a je tak príkladom úspechu jazykotvornej práce, uzatvára autor výklad o tomto jazyku.

V závere kapitoly sa konštatuje, že jazykové konštruovanie, ak ho vnímame široko, môže zahŕňať aj tvorbu noriem na základe prirodzených jazykov a dialektov. Ako zdôrazňuje autor, nebol by problém uviesť viac príkladov takéhoto jazykového konštruovania.

4.5 Kapitola *Vymyslené svety*

Občas spisovatelia alebo kinematografi vynaliezajú svety s nemysliteľnými vecami. A prečo by teda vo vymyslenom svete neexistovali i vymyslené jazyky, pýta sa autor. A skutočne, takých jazykov – tzv. *artlangov* či umelých jazykov – je nemálo.

Jazyky Tolkiena – J. R. R. Tolkien bol známy filológ a znalec starogermánskych a keltských jazykov. Za svoj život vytvoril niekoľko desiatok (elfských) jazykov, z ktorých sa väčšina spája s krajinou Stredozem. Najznámejšie z nich sú **quenian** a **sindarin**. Tolkien podrobne vypracoval ich gramatiku a hlavne históriu, čím sa odlišujú od ostatných umelých¹⁷ jazykov, ktoré sa prezentujú ako nemenná danosť nemajúca históriu. Postupne sa niektoré prvky prirodzených jazykov dostali napríklad do jazyka *sindarin*: pôvodné *i* pre plurál sa zmenilo na striedanie vokálov: *brannon* (pán) – *brennyn* (páni), ale zostalo aj pôvodné *i*: *mann* – *manni*; *föt* – *föti*. Tolkien vypracoval pre svoje jazyky aj písmo. Najznámejšie je písmo jazyka *quenian* – tzv. *tengvar* (v preklade *písmená*).

Jazyky v *Hrách o tróny* – G. R. R. Martin, prezývaný aj ako „americký Tolkien“, vo svojom cykle románov *Pieseň ľadu a ohňa* podáva obraz vymysleného sveta zo stredoveku. Pre jeho filmové spracovanie bolo potrebné vytvoriť aj vlastný jazyk kmeňa. Touto úlohou bol poverený lingvista D. Peterson, ktorý dal svojmu jazyku názov **dothraki**. A. Piperski si bližšie všima jeho gramatickú stavbu. Tak napríklad plurál sa tvorí pomocou *-i*: *dothrak* = jazdec (na koni) – *dothraki*. Substantíva v jazyku *dothraki* sa delia na životné a neživotné, pričom ich životnosť či neživotnosť sa vyznačuje v slovníku. Ako pikantnosť možno označiť aj to, že pohyblivé časti tela sú označené ako životné. A tak slová ako *qora* (ruka), *riv* (nos) sú životné, popri slovách ako napr. *ave* (otec), *rizh* (syn) či *chiorikem* (žena) alebo *rachel* (ti-

¹⁶ Preto sa v modernej interlingvistike zaraďuje medzi tzv. národné plánové jazyky – pozn. S. K.

¹⁷ Tu tento atribút pokladáme za náležitý.

ger).¹⁸ Okrem jazyka *dothraki* je vo svete *Hier o tróny* ešte niekoľko ďalších jazykov. Autor knihy tu uvádza jazyk *valyrian*, tiež vypracovaný D. Petersonom, ktorý rozlišuje jeho klasickú, vyššiu formu a národné, nízke formy. Týmto pripomína podobnosť postavenia latinčiny a súčasných románskych jazykov, alebo vzťah arabčiny a jej dialektov. Zaujímavé je hádam i to, o čom informuje A. Piperski na konci tejto podkapitoly: na kontinente Westeros, kde sa dej filmu odohráva, sa široko používa ešte aj tzv. všeobecné nárečie, ktorého rolu hrá angličtina.

Klingončina – jazyk vypracovaný lingvistom M. Okrendom v polovici 80. rokov, bol určený pre inoplanetárnu civilizáciu človeku podobných Klingonov. Podľa A. Piperského sa Okrend usiloval vytvoriť jazyk nepodobný jazykom sveta, predovšetkým angličtine. Popritom však Klingoni za hranicami svojho impéria používajú angličtinu, ktorá plní funkciu dorozumievania medzi vyššími vrstvami spoločnosti a zároveň skrýva informácie pred jednoduchými ľuďmi, napr. vo vzťahu dôstojníkov a vojakov. Klingonský jazyk sa vyznačuje osobitným slovosledom: predmet – prísudok – podmet, čo je veľmi zriedkavý jav, ktorý – ako uvádza autor – možno nájsť iba v 11 z 1377 skúmaných jazykov:

<i>Puq</i>	<i>leg</i>	<i>Yas</i>	<i>Yas</i>	<i>leg</i>	<i>Puq</i>
[chlapec	vidí	dôstojník]	[dôstojník	vidí	chlapec
Dôstojník vidí chlapca.			Chlapec vidí dôstojníka.		

V *klingone* bolo vydaných niekoľko kníh (o. i. aj *Hamlet*), okrem toho sa, podľa slov autora, *klingonský* jazyk stal jediným artlangom vhodným na strojový preklad.

Pôvab jazyka *na'vi*, ako konštatuje A. Piperski, leží v gramatike. Vytvoril ho americký lingvista P. Frommer pre potreby filmu *Avatar* v r. 2005. Jeho vedeckým konzultantom bol jeden z najznámejších typológov B. Comrie. Čo sa týka časov, tie sa vyjadrujú dvoma spôsobmi: nulovým ukazovateľom pri slovesách bezpredmetových a ukazovateľom *-it* pri slovesách predmetových. Pritom všetky predmetové slovesá v *na'vi* sú prechodné, kedy *-it* je akuzatív a *-il* je pád subjektu pri prechodnom slovese. Ak si všimneme čas, vzťah hovoriaceho k prijímateľovi sa vyjadruje prostriedkami, ktoré sa vkladajú do vnútra slovesného koreňa: *-ay-* pre budúci čas; *-am-* pre minulé čas; *nulový ukazovateľ* pre prítomný čas. *Kayeïä* teda znamená *pôjde*, *Yerikil amomum koaktanit* – Erik poznal starkého; *Eylanil samutx tsahikit* – Priateľ sa riadi veštkyňou. Autor dodáva ešte jednu zaujímavosť: v *na'vi* jestvuje aj triálne číslo, teda *nantang* je vlkolak, *menantang* – dvaja vlkolaci, *pxenantang* – traja vlkolaci. Končí konštatovaním, že mnohé prirodzené i umelé a plánové jazyky by mohli jazyku *na'vi* závidieť jeho bohatstvo.

Jazyk *newspeak* predstavuje podľa A. Piperského v porovnaní s predchádzajúcimi jazykmi druhú krajnosť. Tento „jazyk“ (v podstate jeho projekt) opísal spisovateľ G. Orwell vo svojom románe *1984*, ktorý sa odohráva v totalistickom štáte Oceá-

¹⁸ Celkove je v jazyku *dothraki*, podľa údajov D. Petersona, 4000 slov – pozn. S. K.

nia. Ide vlastne o silne zredukovanú angličtinu. Ľubovoľné slovo v ňom sa môže používať ako verbum, substantívum, adjektívum alebo ako dialekt. V tomto bode je *newspeak* blízky angličtine. Antonymá sa tvoria pomocou prefixu *un-*: *good* – *un-good*, *light* – *unlight*. Lexika sa skladá zo slovníkov A, B, C. V každom z nich je uvedený počet slov s tendenciou k minimálnosti, ktoré sú podľa možnosti zbavené mnohoznačnosti. Mnoho slov sa tu skrakuje. Napr. *Records Department* sa skrakuje na *Recdep* a pod. V závere podkapitoly autor konštatuje, že *newspeak* sotva možno označiť za jazyk, ale je to iba manipulatívny jazyk (projekt).

Jazyky *chorukor* a *ptydepe* uviedol v r. 1965 V. Havel vo svojej hre *Výrozumění*. Hlavným umelým (fiktívnym) jazykom je tu *ptydepe* a jeho protikladom je (rovnako nezrozumiteľný) *chorukor*. Teoretické možnosti *ptydepe* sú obrovské: z kombinácií abecedy možno napočítať 11 881 376 jednotiek, z nich možno vybrať 432 kombinácií a z nich 17 vyhovuje pre použitie a stáva sa slovami *ptydepe*. Najdlhším slovom tu je slovo označujúce dážd'ovníka tmavého a skladá sa z 319 písmen. Avšak, ako poznamenáva A. Piperski, V. Havel ho nikdy nepoužil. Naopak, najkratším slovom je slovo *gh* (čokoľvek). Naproti tomu v jazyku *chorukor* sa blízke výrazy vyjadrujú podľa možností zhodnými slovami, napr. pondelok je *ilopagar*, utorok *ilopager*, streda *ilopagur*, štvrtok *ilopagir*, piatok *ilopageur*, sobota *ilopagoor* a nedeľa *ilopagor*. Podobnosť s apriórными jazykmi je zreteľná, napr. s jazykom *ro*. Názvy dní sú takéto: *tafac*, *tafad*, *tafaf*, *tafag*, *tafal*, *tafam*, *tafab*. A tak, keď V. Havel ukázal, že jeho jazyk *chorukor* je nepraktický; vlastne demonštroval nepraktickosť väčšiny apriórnych jazykov.

V ruskej krásnej literatúre nachádzame tiež niekoľko príkladov jazykového konštruovania. Najznámejším tvorcom takýchto umelých jazykov je nepochybne V. Chlebnikov, autor tzv. *hviezdneho jazyka*, ktorý sa objavil v poéme *Zangezi* (1921 – 1922). Odlišuje sa tým, že v prirodzených jazykoch písmená majú iba formu, ale nie obsah a význam majú až morfémy a slová. Vychádza napríklad z ruského koreňa *-um-* (rozum) a z neho vznikajú odvodeniny: *cyum* (polovičný rozum), *daum* (potvrdzujúci rozum), *choum* (tajný, skrytý rozum). Kniha podľa slov autora obsahuje len veľmi hrubú analýzu so záverom, že ide o zrejmu poetickú hru s ruským jazykom, no nie krok k univerzálnemu jazyku.

Posledným jazykom v tomto prehľade je *jazyk anjelov na Venere* a v úvodnej poznámke A. Piperski píše, že o tomto jazyku vieme iba málo, no dostatočne na to, aby sme spoznali, že sa principiálne odlišuje od ľudských jazykov. Básnik N. Gumilev (1886 – 1921) vo svojej poéme *Na d'alekej hviezde Venere* skicuje idylický mimozemský svet s takýmto jazykom. Niet tam slov v našom ponímaní, anjeli hovoria jazykom zloženým iba zo samohlások.

V tejto kapitole sa rozoberali jazyky z rôznych zdrojov (kníh i filmov). Ako píše A. Piperski, niektoré sú rozpracované podrobnejšie (Tolkien), iné menej (Havel alebo Gumilev). Z uvedených príkladov vidno, že tieto *artlangy* ich autori neprepracovali do detailov, čo neumožňuje týmto projektom plniť úlohu medzinárodného pomocného jazyka. A ilúzia o ich dopracovaní zostáva iba ilúziou, konštatuje autor knihy.

4.6 Kapitola *Jazykové konštruovanie vo vedeckej lingvistike*

Na začiatku tejto poslednej kapitoly stavia autor do protikladu **vymyslené jazyky a vedu**. Ako sám konštatuje už v úvode knihy, vedecká lingvistika sa skepticky stavia k umelým (a aj plánovým) jazykom. Napriek tomu, ako uvádza ďalej, v niektorých oblastiach lingvistiky jazyky, nikým nepočuté a nevidené, zaujali dôstojné miesto. Ide o tri oblasti, a to: obnovenie dávnych jazykov, lingvistické experimenty modelujúce jazykovú evolúciu a sémantika. Všetky tieto oblasti charakterizujú rôzne okolnosti – začiatky sémantiky sa objavili s prvými výkladovými slovníkmi, rekonštrukcia dávnych jazykov má približne dve storočia a modelovanie jazykovej evolúcie má menej než 50 rokov – no všetky sú svojím spôsobom zaujímavé a zasluhujú si pozornosť. Na podrobnejšiu informáciu o jednotlivých analýzach A. Piperského o rekonštruovaní zaniknutých jazykov, o experimentálnom jazykovom konštruovaní a prirodzenom sémantickom metajazyku nemáme priestor. Obmedzíme sa iba na niektoré závery týchto výskumov.

Čo sa týka **rekonštrukcie jazyka** – predka, možno postupovať dvoma spôsobmi: **1.** možno porovnávať medzi sebou niekoľko jazykov a usilovať sa nájsť podľa nich všeobecný zdroj a presvedčivú históriu ich zmien, čo označujeme ako *vonkajšia rekonštrukcia*; **2.** možno pozorovať jeden jazyk a všímať si v ňom zvláštnosti a nepravidelnosti a usilovať sa pochopiť, odkiaľ sa vzali, a tvoriť hypotézy vo vzťahu k tomu, ako sa stará pravidelnosť zmenila na novú „neregulárnosť“ – to je *vnútorná rekonštrukcia*. Zaujímavá je myšlienka autora knihy, že rekonštrukcia prajazyka nie je až taká vzdialená od aposteriórneho jazykového konštruovania, rozdiel vidí v tom, že pred lingvistom zaujímajúcim sa o rekonštrukciu stojí omnoho viac metodologických ohraničení. No napriek tomu, keď sa začali v druhej polovici 19. storočia masovo objavovať umelé/plánové jazyky, v indoeuropeistike sa objavil prvý (a tiež umelý) text v praindoeurópskom jazyku. Nemecký lingvista A. Schleicher (1821 – 1868) dokázal, že rekonštrukcia praindoeurópskeho jazyka pokročila tak ďaleko, že v ňom možno tvoriť texty. Autor končí svoju úvahu o indoeurópskom jazyku konštatovaním, že v súčasnom svete neexistuje indoeurópska národná sebaidentifikácia: nikto sa nepovažuje za predstaviteľa indoeurópskeho národa (popri sebaidentifikácii ako Francúz, Bengálec, Tadžik, Dán, Osetinec atď.). A tak, na rozdiel od spisovného nemeckého jazyka, nynorsku či ivritu, indoeurópsky jazyk zostáva nie viac než hrou rozumu.

Ďalším príkladom je **experimentálne jazykové konštruovanie**, ktoré vychádza z teórie jazykovej evolúcie, na základe ktorej sa zmeny v jazyku objavujú postupne a nie mnohopočetne a v mnohom závisia od toho, ako postupuje proces odovzdávania jazyka z pokolenia na pokolenie. Pozorovanie tohto procesu je zložitá, keďže život sledovateľa je krátky na to, aby ho mohol pozorovať vcelku. Z tohto poznania však vychádza experiment, v rámci ktorého sa jeho účastníkom dá za úlohu naučiť sa neúplný prirodzený jazyk (minijazyk) alebo umelý jazyk špeciálne skonštruovaný podľa potrieb experimentu. Pri odovzdávaní takéhoto jazyka ďalším účastníkom experimentu („generáciám“) sa sledujú zmeny, ku ktorým v štruktúre skonštruovaného jazyka do-

chádza. Takýto experiment na rozhraní kognitívnej psychológie a experimentálnej lingvistiky je známy už 50 rokov ako *Artificial Grammar Learning (AGL)* alebo *Artificial Language Learning (ALL)*. Ako príklad uvádza autor i výskum, ktorý v r. 2015 vykonali A. Berdičevskij a A. Semenjuk. V ňom bola vytvorená fiktívna situácia, keď expedícia pozemšťanov navštívi vzdialenú planétu *Epsilon*, ktorú im Epsilončania chcú ukázať. Epsilončan Seysse chce účastníkov expedície naučiť svoj jazyk. Ukazuje im fotografie epsilónskych zvierat a opisuje ich v epsilónčine. Takýmto experimentom sa vytvorila umelá situácia, pri ktorej si účastníci osvojovali nový jazyk. Autorov experimentu osobitne zaujímalo, ako na vývin jazyka vplyva, keď jeho osvojiteľia sú nerodení hovoriaci, čiže nie sú jeho prirodzení nositelia. Ukázalo sa, že ich vplyv na jeho štruktúru je zrejmy: nerodení hovoriaci sú náchylní prehliadať zložité gramatické javy, napr. zhodu. Zložitosť osvojovaného jazyka pritom neklesá naraz, naopak, najskôr vzrastá, pretože jazyk sa javí chaotickejšim a neregulárnym, a až nasledujúce generácie ho regularizujú a zjednodušujú.

Posledná podkapitola má názov *Prirodzený sémantický metajazyk*. Práve **sémantika** je potrebná na vytvorenie umelého či plánového jazyka, keďže sa zaoberá výkladom slov, čo patrí do problematiky tvorby slovníkov – lexikografie. Ako hovorí autor, pokusy o zostavenie súhrnu základných pojmov sú známe už od R. Descarta a G. W. Leibniza, ale v súčasnej lingvistike osobitnú pozornosť vzbudili práce A. Wierzbickej. Práve ona zaviedla pojem sémantických primitívov (prvotných pojmov) – univerzálnych neinterpretovateľných jednotiek, ktoré sa javia ako vrodené pre všetkých, ktorí hovoria ľudským jazykom. Množstvo týchto jednotiek u tejto autorky dosiahlo v r. 1996 počet 55. Z týchto základných jednotiek spájajúcich sa jednoduchými pravidlami sa skladá prirodzený sémantický metajazyk. Ich (anglickú) podobu tvoria slová ako *I, you, someone, something, people, this, the same, think, say, good, bad, now, can, very, if, would, word* a i. Na tomto mieste sa nebudeme venovať podrobnejšiemu výkladu o tomto metajazyku, keďže ide o pomerne rozsiahlu problematiku.

Na záver autor konštatuje, že mnohí lingvisti nevnímajú, čo im môže ponúknuť kontakt s umelými či plánovými jazykmi. Avšak tieto jazyky, ako píše ďalej, hrajú dôležitú úlohu v rôznych oblastiach. (Azda nebude veľmi prehnané konštatovanie, že hľadanie univerzálného sémantického jazyka sa začalo pred vyše 2000 rokmi, keď bol v 3. storočí zostavený prvý jednojazyčný slovník čínskeho jazyka). Umelé a plánové jazyky majú v oblasti lingvistiky veľmi početnú i dávnu históriu, preto nie je vhodné si ich nevšimáť.

4.7 Doslov

Šesť kapitol tejto knihy predstavuje šesť prechádzok do rôznych oblastí jazykového konštruovania. Pritom si kniha nenárokujú na vyčerpávajúcu analýzu opisovaných jazykov ani na ich podrobnú bibliografiu. Treba však oceňujúco konštatovať, že sa pomerne útlá knižka vyznačuje mimoriadnou informačnou nasýtenosťou, čo autora bez prehánania ctí, napriek tomu, že by sme mu vytkli absenciu opisu pomerne dôleži-

tého semiplánového jazyka (pozri našu klasifikáciu v úvode recenzie), a to jazyka *interlingua*, ktorého história je pomerne zaujímavá. V samom závere treba spomenúť konštatovanie A. Piperského, že umelé či plánové jazyky sa vytvárali a budú sa vytvárať aj naďalej. A všetky tieto jazyky majú spoločné jedno: pomáhajú nám lepšie pochopiť, ako sú vybudované prirodzené jazyky, čo v konečnom dôsledku znamená, že ich prostredníctvom môžeme lepšie spoznať ľudskú podstatu prirodzených jazykov.

5. YENS WAHLGREN: *STOPAŔŮV PRŮVODCE PO GALAXII JAZYKŮ*

Nakoniec sa chceme aspoň v krátkosti venovať knihe švédskeho autora Y. Wahlgrena, ktorá vyšla v českom preklade v nakladateľstve Paseka Praha v roku 2019 pod titulom *Stopařův průvodce po galaxii jazyků*, s podtitulom *Fantastická lingvistika od Tolkiena po Klingony*. I keď je toto dielo orientované skôr populárne ako vedecky, striktnou lingvistickou analýzou prináša množstvo zaujímavostí o konštruovaných jazykoch „hviezdneho“ typu. A práve konštruovanie tu nachádza svoje plné uplatnenie. Autor prezentuje celkovo 110 jazykov, medzi nimi i niekoľko historických (*balaibalan*, *lingua ignota*, *universal language*), ale i novšie (*volapük*, *esperanto*, *hebrejčina/ivrit*, *nynorsk/landsmål*, *universalglot*, *toki-pona*) až po úplne vykonštruované jazyky, medzi ktorými dominujú napr. *utopijčina*, *huttčina*, *chiskarčina*, jazyky J. R. R. Tolkiena, *klíngončina* a iné. O niektorých z nich sme už informovali v časti venovanej knihe A. Piperského. Y. Wahlgren ich zaraďuje – správne – medzi apriórne a označuje ich (s. 68) ako *artlangs* (*artificial languages* – neprirodzené jazyky), *auxlangs* (*auxiliary languages* – pomocné jazyky), pričom pre ne navrhuje spoločné označenie *conlangs* (*constructed languages* – (s)konštruované jazyky). Ako píše „xenosociolingvista“ Y. Wahlgren, je to kniha o jazykoch, ktoré nie sú skutočné. O jazykoch krajín, ktoré neexistujú, cudzích jazykoch, jazykoch mytologických bytostí a jazykoch, ktorými sa hovorí v predstave budúcnosti alebo v paralelnom vesmíre. A pokračuje otázkou: „Nebude na plátne vyzeráť čudne, keď bytosti na planéte, kde filmový hrdina práve pristál, budú hovoriť po anglicky?“ (s. 15).

Tu si stručne všimneme aspoň jeden z doposiaľ nespomenutých jazykov. Na s. 138 – 140 si Y. Wahlgren všíma jazyk, ktorým sa hovorí na planéte Barsoom (Mars), kde touto barsoomčinou hovorí mnoho bytostí rôznych farieb pleti a každý, kto tam príde, sa ho musí naučiť. Je to vlastne spoločný jazyk všetkých obyvateľov planéty, teda je akoby ich esperantom. Jeho prvým tvorcom bol R. Burroughs a celkom boli v knihách nájdené asi štyri stovky barsoomských slov. Čo sa týka napríklad slovosledu, je takýto: *sloveso* – *podmet* – *predmet*, čo sa vyskytuje v ivrite, arabčine, waleštine, ale je dostatočne odlišný od anglického. Pár gramatických vlastností barsoomčiny: *Ja* sa povie *tu*, pri tvare *mňa* sa zopakuje prvá hláska: *tut*. On je *ki*, jeho – *kik*. V pluráli sa *t* a *k* menia na svoje znelé náprotivky *d* a *g*. My je *du*, nás – *dud*. Y. Wahlgren uvádza systém hodností na Marse: *than* – vojak, *panthan* – žoldnier, *padwar* – poručík, *dwar* – kapitán, *odwar* – generál, *jedwar* – vrchný veliteľ, *jed* –

kráľ, *jeddak* – cisár. Barsoomčina sa stala známou až sto rokov po svojom vzniku, keď z nej P. Frommer vytvoril jazyk pre fantastický dobrodružný film *John Carter: Medzi dvoma svetmi*. Jej ďalší osud je neistý, no ako uvádza autor, „ak existuje už viac než sto rokov, určite si ešte chvíľu poradí“ (s. 140).

Ako konštatuje Y. Wahlgren v závere svojej knihy (s. 242 – 245), rozmach záľuby v *konlangoch* umožnil internet, ktorý bol (a i je) v skutočnosti zásadnou silou pri rozvoji fanúšikovskej kultúry konlangovania. A dodáva informáciu, že v roku 1991 bol zriadený zoznam e-mailových adries *Conlang listserv* a konlangeri začali spolu komunikovať. Existuje i spolok konlangerov (*The Language Creation Society*), kde dôležitú úlohu hrá profesionálny lingvista, už spomenutý David J. Peterson, autor jazykov v *Hre o tróny* (napr. jazyka *dothraki*). V samom závere knihy Y. Wahlgren zdôrazňuje, že tvorba vlastného jazyka často znamená nevyhnutnosť naučiť sa mnoho o lingvistike a porozumieť fungovaniu jazyka; mnohí konlangeri sú lingvisti alebo časom sa nimi stanú.

Svoju „prechádzku“ interlingvistikou končíme vyjadrením či skôr želaním, aby sa predmet interlingvistiky stal vo väčšej miere objektom záujmu lingvistov a aby sa vedomé jazykové procesy a v nich zakomponované problémy konštruovania jazykov stali cestou k lepšiemu vnímaniu podstaty prirodzeného jazyka ako najdôležitejšieho prostriedku medziľudskej komunikácie a príspevkom k jej racionalizácii v zmysle spoločenskej užitočnosti.

Bibliografia

- AULD, Wiliam (1978): *Pri lingvo kaj aliaj artoj*. Antverpeno/La Laguna, Stafeto. 216 s.
- BALÁŽ, Peter (2018): Prilingve en nitro: politike, historie, teorie, instrue. Red.: S. Košecký. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio 2016 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 69, č. 2, s. 269 – 271.
- BLANKE, Detlev (1985): *Internationale Plansprachen. Eine Einführung*. Akademie-Verlag Berlin, 1985, 408 s.
- BLANKE, Detlev (2004): *Interlingvistika. Cesty k odborné literatuře*. Prekl. M. Malovec. Kava-Pech Dobřichovice. 72 s.
- ČALOVKOVÁ, Simona (2014): Význam pragmatiky v angličtine ako lingua franca. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 5, č. 17 – 18. Dostupné na: <http://www.ff.unipo.sk/jak/aktualnyrocnik>.
- DULÍČENKO, Alexander D. (1983): O nekotorych napravlenijach lingvoproektirovanija v sovremennoj interlingvistike. In: *Interlinguistica Tartuensis II*. Tartu, s. 3 – 20.
- Encyklopédia jazykovedy* (1993). Hl. zost. J. Mistrik. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 520 s.
- FIEDLER, Sabine (2010): Vojoj al egalrajta komunikado. In: D. Blanke – U. Lins (eds.): *La arto labori kune*. Rotterdam: : Universala Esperanto-Asocio, s. 124 – 135.
- GNUTZMANN, Claus (2004): Lingua franca. In: Byram, M. (ed.). 2004. *Routledge encyclopedia of language teaching and learning*. London: Routledge, s. 356 – 359.

HORECKÝ, Ján (1990): Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages. Red. K. Schubert. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 42. Berlin—New York, Mouton—de Gruyter 1989 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 41, č. 2, s. 199 – 201.

HÜBLER, Alex (1985): *Einander verstehen. English im Kontext internationaler Kommunikation*. Tübingen: Günter Narr Verlag. 263 s.

JENKINS, Jennifer (2000): *The Phonology of English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press. 258 s.

JESPERSEN, Otto (1931): A new science: Interlinguistics. In: *Psyche*, roč. 11, č. 3, s. 57 – 67.

KOŠECKÝ, Stanislav (1987): Blanke, D.: Internationale plansprachen. Eine Einführung. Berlin, Akademie-Verlag 1985 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 44, č. 1, s. 101 – 104.

KOŠECKÝ, Stanislav (1988): O základných aspektoch medzinárodnej jazykovej komunikácie z interlingvistického pohľadu. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 39, č. 1, s. 69 – 77.

KOŠECKÝ, Stanislav (1990): Kuznecov, S. N.: Teoretičeskije osnovy interlingvistiki. Moskva, Universitet družby národov 1987 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 47, č. 1, s. 106 – 108.

KOŠECKÝ, Stanislav (2006): Phillipson, Robert: English-only Europe? Challenging language policy. London – New York: Routledge 2003 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 57, č. 1, s. 51 – 56.

KOŠECKÝ, Stanislav (2009): Blanke, Detlev: Interlinguistische Beiträge zum Wesen und zur Funktion internationaler Plan-sprachen. Frankfurt am Main: Peter Lang 2006 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 60, č. 2, s. 191 – 198.

KOŠECKÝ, Stanislav (2016): La loko de Esperanto en la kategorio „homa lingvo“. In: S. Košecký (ed.): *Avantaĝoj kaj obstakloj de moderna komunikado*. Partizánske: Espero, s. 163 – 172.

KOŠECKÝ, Stanislav (2017): K obrazu medzinárodnej jazykovej komunikácie v Európskej únii. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 68, č. 1, s. 71 – 96.

LEJSKOVÁ, Alena (2015): Perspektivy jazykové politiky EU. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 66, č. 2, s. 145 – 161.

MOKIJENKO, Valerij M. (2015): Jazyková politika a národná identita. Marusenko, Michail A.: Jazyki i nacional'naja identičnosť: sovremennye vyzovy nacional'nomu jedinstvu i territorial'noj celostnosti. Moskva: Naučno-političeskaj kniga, 2015 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 66, č. 2, s. 168 – 173.

ONDREJOVIČ, Slavomír (1990): Vzťah vedomého a spontánneho vo vývine prirodzených jazykov. In: S. Košecký (ed.): *Problémy interlingvistiky II*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV — Slovenský esperantský zväz, s. 26 – 32.

ONDREJOVIČ, Slavomír (2008): *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 306 s.

PIPERSKI, Aleksandr (2017): *Konstruivanije jazykov. Ot esperanto do dotrakijskogo*. Moskva: Alpina non-fikšn. 224 s.

WAHLGREN, Yens (2015): *Stopařův průvodce po galaxii jazyků. Fantastická lingvistika od Tolkiena po Klingony*. Prekl. O. Bažantová. Praha: Paseka. 258 s.

WIDDOWSON, Henry George (1994): *The ownership of English*. In: Online TESOL Quarterly, roč. 28, č. 2, s. 377 – 389.